

НАЦІОНАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Національне дослідження шкільного середовища в Україні: повний звіт // укладач. Й. Косців, Р. Івасій, М. Діденко. – К.: ВБО «Точка опори», 2019р.- 44с.

Колектив дослідників:

Йосиф Косців – доктор філософських та психологічних наук, директор Науково-дослідного інституту «GLSEN»

Роман Івасій – лікар, тренер з питань толерантності та недискримінації, керівник медичного напрямку проекту «Дружній лікар».

Марина Діденко – практичний психолог, тренерка, ст. викладачка кафедри психології та розвитку особистості ДВНЗ «УМО» НАПН України.

Верстка та дизайн:
Владислав Станіцький

Розповсюджується безкоштовно

© ВБО «Точка опори», 2019р.

ЗМІСТ

Вступ	4
Резюме.....	5
1. Вороже шкільне середовище.....	5
2. Мова ворожнечі щодо ЛГБТ у школі.....	6
3. Наслідки ворожого шкільного середовища	6
4. Шкільні ресурси для ЛГБТ та підтримка	7
Методи та вибірка.....	9
ЧАСТИНА 1: ДОСВІД ВОРОЖОГО ДО ЛГБТ СЕРЕДОВИЩА В ШКОЛІ	11
Безпека в школі.....	11
Досвід із цькуванням і нападами в школі.....	15
Словесне цькування.....	15
Фізичне цькування.....	15
Досвід з іншими типами цькування та негативними явищами	21
Повідомлення про цькування та напади в школі	21
Ворожа атмосфера в школі та наслідки для навчання.....	24
Навчальні амбіції та плани на майбутнє	24
ЧАСТИНА 2: РЕСУРСИ ТА ПІДТРИМКА НА БАЗІ ШКОЛИ.....	30
Доступність ресурсів та підтримки на базі школи.....	30
Підтримка з боку персоналу школи.....	30
Інклюзивні програмові ресурси.....	30
Шкільна політика щодо боротьби з булінгом, цькуванням і нападами.....	34
Цінність ресурсів та підтримки у школі	35
Шкільний персонал, який підтримує	35
Інклюзивна навчальна програма	36
ЧАСТИНА 3: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	37
Висновки та рекомендації	40
Обмежене застосування.....	41
Примітки.....	42

ВСТУП

Дитина проводить у школі десять років свого життя. Це період, коли по суті формується особистість майбутнього члена соціуму та громадянина країни. У школі учні не лише одержують основи знань, а й взаємодіють з однокласниками та вчителями. Одним із ключових чинників, що впливають на ставлення до навчання, є психологічна атмосфера у класі та школі.

Останнім часом все частіше почали звертати увагу на проблему шкільного булінгу (прояву систематичної та довготривалої агресії одних учнів стосовно інших за наявності певної реальної чи надуманої ознаки). Це явище не обмежується кордонами та сьогоденням, однак воно ще й досі не дуже вивчене. Перші публікації в Україні, присвячені шкільному булінгу, з'явилися лише у 2005 році.

За останніми даними ЮНІСЕФ, 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років зіштовхуються з проблемою булінгу. 24% дітей стали жертвами булінгу, і, варто зауважити, що 48% з них нікому не розповідали про ці випадки.

Чому виникає шкільне насилля? Які ознаки провокують його появу? На жаль, в Україні ці проблемні питання ще досі детально не досліджувалися. Ще менше відомо про шкільне життя лесбійок, геїв, бісексуалів та трансгендерних (ЛГБТ) підлітків.

ВБО «Точка опори» за підтримки освітньої організації США, GLSEN (Gay, Lesbian & Straight Education Network) здійснила перше національне дослідження шкільного середовища в Україні з метою отримання унікальних даних про цькування за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у школах та його вплив на життя ЛГБТ-підлітків.

Представники ЛГБТ-спільноти, ще досі залишаються в Україні маргіналізованою категорією суспільства, яка постійно піддається стигматизації, дискримінації,

стає жертвами злочинів на ґрунті ненависті. Тому уся зібрана інформація, що підтверджує наявність проблеми харасменту стосовно представників ЛГБТ, особливо підліткового віку, є надзвичайно цінною для подальшої актуалізації прав людини у шкільному середовищі, внесення в навчальні програми змін стосовно сексуального виховання підлітків, просвіти з питань толерантності та недискримінації.

Підлітковий вік – це перехідний період, під час якого відбувається низка фізичних, психологічних та соціальних змін, пов'язаних зі статевим дозріванням та входженням у доросле життя. Додатковий психологічний тиск відчувають діти, для яких актуальні питання своєї сексуальної чи гендерної ідентичності. Часто їх сковує страх бути покараними, відштовхнутими, вони бояться про це поговорити і залишаються зі своїми переживаннями сам на сам.

Команда «Точки опори» докладає максимум зусиль для створення максимально безпечного середовища для представників ЛГБТ-спільноти в усіх сферах життя, зокрема й у школі. Наше дослідження задокументувало складні випробування, з якими зіштовхуються ЛГБТ-учні й учениці, та виявило необхідні заходи, котрі зможуть покращити шкільне середовище.

ВБО «Точки опори» дякує усім небайдужим, хто відгукнувся і пройшов непросте часозатратне опитування, а також усім, хто допомагав його здійснити в різних регіонах України.

Також ми будемо раді, якщо дані нашого дослідження з урахуванням прав інтелектуальної власності використовуватимуться іншими громадськими та науковими організаціями для подальших досліджень, які допоможуть краще зрозуміти особливості життя ЛГБТ-спільноти в Україні.

РЕЗЮМЕ

1. Про дослідження

На сьогодні в Україні дуже мало відомо про шкільне життя лесбійок, геїв, бісексуалів та трансгендерних (ЛГБТ) підлітків, і фактично не існує жодного національного дослідження, присвяченого ЛГБТ-молоді у вітчизняній науці.

ВБО «Точка опори» здійснила перше національне дослідження шкільного середовища в Україні з метою отримання унікальних даних про цюкування за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у школах та його вплив на життя ЛГБТ-підлітків. Дослідження задокументувало складні випробування, з якими зіштовхуються ЛГБТ-учні й учениці, та виявило заходи, котрі потенційно зможуть покращити шкільне середовище.

Опитування продемонструвало переважання негативних висловлювань щодо представників ЛГБТ та віктимізації, такої, як цюкування та фізичні напади у школі.

Одним із першочергових завдань нашої роботи було виявлення впливу ворожого шкільного клімату на успішність та благополуччя ЛГБТ-підлітків.

Ми також дослідили наявність у школах ефективної підтримки та ресурсів, котрі могли б попередити чи пом'якшити негативні фактори і позитивно впливати на навчальний процес.

Варто зазначити, що ми плануємо повторно провести подібне дослідження, аби критично оцінити результати впровадження заходів для усунення явища булінгу в українських школах.

Національне дослідження шкільного середовища в Україні – це єдине офіційне дослідження, котре демонструє досвід ЛГБТ-підлітків у школах і охоплює територію усієї країни. Його результати для ВБО «Точка опори» є надзвичайно важливими для розуміння проблем, з якими зіштовхуються ЛГБТ-учні та учениці. Адже основна місія нашої організації полягає у створенні максимально безпечного середовища для представників ЛГБТ-спільноти в усіх сферах життя, зокрема й у школі.

У нашому унікальному дослідженні ми цікавилися досвідом ЛГБТ-учнів та учениць, котрий стосується індикаторів негативного шкільного середовища:

- існування упереджених висловлювань у школі, включно з гомофобними;
- відчуття небезпеки у школі через персональні ознаки, такі, як сексуальна орієнтація, гендерна експресія чи розміри тіла;
- прогули уроків через відчуття небезпеки;
- вияви цюкування та нападів у школі;
- існування антидискримінаційних політик та практик у школі.

Також ми досліджували:

- Можливі негативні наслідки ворожого шкільного клімату, які позначилися на успішності, планах щодо подальшої освіти та психологічному благополуччю ЛГБТ-учнів та учениць.
- Чи повідомляли учениці та учні про випадки віктимізації шкільному персоналові та членам сім'ї? Як дорослі реагували на проблему?
- Додатково ми демонструємо доступність ресурсів підтримки у школі для ЛГБТ-підлітків та їхні можливі переваги, а саме:
- наявність у школі спеціалістів, які завжди можуть надати фахову допомогу та підтримку;
- позитивні ЛГБТ-асоційовані ресурси чи тематичні заняття під час уроків.

2. Методи

Національне дослідження шкільного середовища в Україні здійснювалося у формі онлайн-опитування. Аби досягти максимально можливої репрезентативної вибірки ЛГБТ-молоді, ми поширювали опитування через національні, регіональні та місцеві організації, які надають послуги та займаються адвокацією прав людини серед ЛГБТ-молоді, а також шляхом реклами та публікацій у соціальних мережах – Facebook та ВКонтакті.

Остаточна вибірка склала 718 учениць та учнів, котрі відвідували школу впродовж навчального року 2016/2017. Середній вік респондентів – 16 років. Це переважно учні 9, 10 та 11 класів. Географія дослідження охопила усі регіони України, включаючи окуповані території Криму, Донецької та Луганської областей. Більша частина опитаних – цисгендерні жінки (64,6%), третина від загальної кількості ідентифікують себе як геї чи лесбійки (35,1%).

3. Підсумки дослідження

1. Вороже шкільне середовище

У школах по всій країні спостерігається вороже ставлення до ЛГБТ-учнів та учениць, більшість з яких постійно чують на свою адресу негативні висловлювання, а також зазнають віктимізації та дискримінації. Унаслідок цього багато ЛГБТ-підлітків уникають шкільних заходів та школи в цілому.

1) Безпека у школі

- 48,7% опитаних у школі почувають себе у небезпеці через свою сексуальну орієнтацію, 36,5% - через розміри тіла і 31,5% - через гендерну експресію;
- 36,9% ЛГБТ-учениць та учнів пропускали хоча б один день шкільних занять впродовж останнього місяця через відчуття небезпеки у школі, а 8,7% - шість чи більше днів;
- більше третини учнів та учениць уникають ген-

дерно-сегрегованих місць у школі через відчуття небезпеки чи дискомфорту (туалетні кімнати - 37,1%; роздягальні - 24,5%).

2) Цькування та напади

- Переважна більшість ЛГБТ-учнів та учениць (88,5%) зазнавали словесного цькування у школі (у формі обзивань чи погроз) через персональні характеристики, найчастіше через сексуальну орієнтацію (62,9%) та гендерну експресію (64,7%, з яких 50,3% вказали, що чули ці ремарки від учителів та шкільного персоналу).
- 53,5% ЛГБТ-учениць та учнів впродовж минулого року піддавалися фізичним знущанням (таким, як штовхання чи смикання): 26,5% - через сексуальну орієнтацію та 24,5% - через гендерну експресію.
- 13,9% ЛГБТ-учнів та учениць впродовж останнього року зазнавали фізичних нападів (побиття, нанесення тілесних ушкоджень зброєю) через сексуальну орієнтацію, а 13,4% - через гендерну експресію.
- Майже половина респонденток та респондентів (47,2%) впродовж останнього року стали жертвами «кібербулінгу» - електронної форми цькування через текстові повідомлення чи пости в соціальних мережах.
- 47,0% ЛГБТ-учениць та учнів впродовж останнього навчального року піддавалися знущанням сексуального характеру (таким, як неприйнятні торкання чи коментарі сексуального змісту і т.п.).
- 65,8% ЛГБТ-учениць та учнів, котрі стали жертвами знущань чи нападів, жодного разу не повідомляли про це працівникам та працівницям школи, бо були впевнені, що шкільний персонал не буде втручатися або їхні дії не матимуть ефекту.
- 55,3% з числа тих респондентів, котрі доповідали про інциденти шкільному персоналові, у відповідь отримали вказівку не звертати на це уваги.

2. Мова ворожнечі щодо ЛГБТ у школі

- Майже всім ЛГБТ-учням та ученицям (89,6%) доводилося чути вживання слова «гей» для характеристики чогось в негативному ключі. 45,3% із них зазначили, що чули такі вислови часто чи постійно. 83,6% опитаних ЛГБТ-учнів та учениць зауважили, що такі випадки їх пригнічують.
- 94,7% усіх респондентів чули інші форми гомофобних висловлювань (такі, як «лізбуха» чи «педик»), із них 53,6% зазначили, що це траплялося часто або постійно.
- Образлива мова щодо гендерної експресії: 95,5% опитаних повідомили про принизливі коментарі щодо «недостатньої маскулінності» учнів та 93,3% - щодо «недостатньої фемінності» учениць.
- 88,8% ЛГБТ-школярів та школярок чули негативні ремарки, котрі стосувалися трансгендерних людей («трансуха/транс», «воно»), із них 52,3% чули такі вислови часто або постійно;

- 72,8% респондентів зауважили, що чули гомофобні фрази від шкільного персоналу, а 88,8% опитаних зазначили, що працівники школи вживали негативну лексику щодо гендерної експресії.

3. Наслідки ворожого шкільного середовища

Вороже шкільне середовище негативно впливає на академічні успіхи та психічне здоров'я учнів та учениць. ЛГБТ-школярки та школярі, котрі зазнавали віктимізації та дискримінації у школі, демонструють гірші освітні результати та перебувають у гіршому психологічному стані.

- ЛГБТ-учні та учениці, що піддавалися високим рівням вербального цькування через свою сексуальну орієнтацію:
 - удвічі частіше пропускали школу впродовж останнього місяця порівняно з тими, хто піддавався низькому рівню знущань (55,3% та 24,6% відповідно);
 - мають нижчі показники успішності у навчанні. Лише 56,4% зазначили, що їхня успішність є середньою або вище середньої, тоді як серед тих, хто мав досвід низького рівня знущань, цей відсоток становить 64,7%;
 - демонструють нижчі рівні самоповаги (39,6% vs 52,3%), прихильності до школи (33,5% vs 59,0%) та частіше мають прояви депресивних станів (63,4% vs 37,7%) порівняно з опитуваними із низькими рівнями вербального цькування.

Серед респондентів, котрі бажають завершити своє навчання на неповній середній освіті значно вищий показник осіб, котрі піддавалися високому рівню словесного цькування (59,3%) через сексуальну орієнтацію порівняно з тими, хто бажає здобути освітню ступінь бакалавра (37,8%).

- ЛГБТ-школярі та школярки, котрі піддавалися високим рівням вербального цькування через свою гендерну експресію:
 - частіше пропускали школу впродовж останнього місяця порівняно з тими, хто піддавався низькому рівню знущань (50,2% та 27,9% відповідно);
 - мають нижчі показники успішності у навчанні. Лише 55,6% зазначили, що їхня успішність є середньою або вище середньої, тоді як серед тих, хто мав досвід низьких рівнів знущань, цей відсоток становить 66,3%;
 - демонструють нижчі рівні самоповаги (42,1% vs 51,2%), прихильності до школи (34,1% vs 59,7%) та частіше мають прояви депресивних станів (62,7% vs 39,6%) порівняно з опитуваними із низькими рівнями вербального цькування.

Серед респондентів, котрі бажають завершити своє навчання на неповній середній освіті значно вищий

показник осіб, котрі піддавалися високому рівню словесного цькування (57,7%) через гендерну експресію порівняно з тими, хто бажає здобути освітній ступінь бакалавра (39,3%).

4. Шкільні ресурси для ЛГБТ та підтримка

Коли учні та учениці почуваються захищеними у стінах школи, вони демонструють кращу успішність у навчанні. Наявність шкільних ресурсів для ЛГБТ та підтримка з боку шкільного персоналу забезпечують кращі враження від школи та вищі академічні успіхи. На жаль, в Україні більшість шкіл не забезпечує цих критично важливих ресурсів для своїх учнів та учениць.

1) Педагогічна підтримка

Доступність

- Більша частина респонденток та респондентів (59,2%) не в змозі ідентифікувати хоча б одного представника чи представницю шкільного персоналу, здатного забезпечити підтримку для ЛГБТ.
- 19,7% зазначили, що знають хоча б одну людину серед працівників школи, котра може надати їм підтримку. Приблизно ж стільки респондентів (19,3%) вказали, що, на їхню думку, таких людей у їхній школі від двох до п'яти.
- 16,1% опитаних зауважили, що відчули підтримку після позитивної бесіди зі шкільним/шкільною вчителем/вчителькою та 15,4% - зі шкільним/шкільною психологом/психологинею.
- переважна більшість ЛГБТ-учнів та учениць зазначили, що розмовляти про проблеми ЛГБТ з кимось із працівників школи їм некомфортно, проте третина з них (33,2%) зауважила, що їм було би «частково комфортно» або «дуже комфортно» поговорити про це зі шкільними психологом.

Результативність

- Порівняно з ЛГБТ-школярами та школярками, в чиїх школах немає жодної людини серед персоналу, яка б могла надати необхідну підтримку, ті, у котрих є хоча б одна така людина, мають:
 - вищі рівні самоповаги (52,8% vs. 42,9%);
 - вищу прихильність та включеність у шкільні процеси (55,4% vs. 43,7%);
 - нижчу частоту прояву депресивних станів (46,3% vs. 50,8%).

2) Інклюзивні шкільні програмні ресурси

Доступність

- Більша частина опитаних ЛГБТ-учнів та учениць (56,9%) вказали, що у їхньому навчанні педагоги використовували лише негативну інформацію щодо ЛГБТ, а 25,9% респондентів зазначили, що під час уроків про ЛГБТ ніколи не згадувалося.
- Респонденти, котрим довелося чути позитивну інформацію про ЛГБТ на шкільних заняттях,

зазначили, що найчастіше це були уроки історії, психології, іноземної мови, української мови та літератури (5,6%, 4,9%, 4,6%, 4,3% серед усіх (718) опитаних відповідно).

Результативність

- ЛГБТ-школярки та школярі, котрі зазначили, що на уроках їм доводилося чути позитивну інформацію про ЛГБТ:
 - частіше зауважували, що учні та учениці в школі є більш толерантними до ЛГБТ (38,5% vs. 30,3%);
 - мають вищу прихильність та включеність у шкільні процеси (51,4% vs. 36,4%);
 - рідше пропускають навчання у школі через відчуття небезпеки (26,9% vs. 39,1%);
 - перебуваючи у школі, значно менше відчувають себе у небезпеці через свою сексуальну орієнтацію (36,4% vs. 51,4%).

4. Висновки та рекомендації

Національне дослідження шкільного середовища в Україні виявило, що нині в Україні існує гостра потреба в рішучих діях, метою яких буде створення безпечного та інклюзивного навчального середовища у школах для ЛГБТ-учнів та учениць.

Зважаючи на результати, отримані під час нашого дослідження, ми рекомендуємо:

- розробити шкільні політики та практичні інструкції (котрі включатимуть сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність), спрямовані на попередження, заборону та усунення проявів булінгу, які включатимуть чіткий алгоритм дій шкільного персоналу в таких ситуаціях;
- в межах підвищення професійної кваліфікації забезпечити навчання працівників та працівниць шкіл способам попередження, розпізнавання та протидії булінгу в школах;
- створити для школярів та школярок навчальні ресурси та програми для підвищення обізнаності щодо проявів різноманіття у суспільстві (зокрема сексуального) та зниження рівня стигми до представників дискримінованих соціальних груп в Україні.

Такий комплекс заходів дозволить нам рухатися у майбутнє, де всі учениці та учні матимуть рівні можливості до навчання та досягнення успіхів у школі, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності чи гендерної експресії. А це стане вагомим підґрунтям для створення демократичного інклюзивного суспільства в Україні.

Цитати респондентів

1. Після мого невдалого камінг-ауту у школі вчителі намагалися «врятувати» інших учнів від «пропаганди». Якщо вчителі бачили, що я спілкувався з кимось із учнів, вони встрявали у розмову. Був випадок, коли мою подругу викликали директор та завуч, і пояснювали їй, що транс-люди – це, м'яко кажучи, погано. Директор їй сказав, щоб вона перестала зі мною спілкуватися через те, що я «транс», і хочу, щоб всі теж стали такими. Тому останні два роки у школі мої стосунки з учителями були поганими. Інколи на уроках вчителі ігнорували мене. Якщо у нас була самостійна робота, то всім, окрім мене, давали завдання, а на зауваження відповідали щось типу: «Не помітили, що ти в класі».
2. У моєму класі 19 із 21 учнів були толерантними. Зневаги чи чогось схожого я не відчувала. Спілкувалася я з хлопцями, дівчата ставилися до мене дещо дивно, та все ж хлопців було 16, і спілкуватися з ними було простіше. Двоє вчителів до представників ЛГБТ мали гарне ставлення, і цього ніколи не приховували (це 65-річна вчителька історії та вчитель права, якому 29 років). Вони говорили, що кожна людина має рівні права і обов'язки, і ми не повинні розділяти на правильно чи неправильно, зважаючи на стереотипи: гей, натурал, чорний, білий, транс-гендери – все це люди, і їх треба любити.
3. Я добре знаю що більшість у моїй школі гомофоби і т.д. Не такі лише мої друзі. Мене турбує те, що у нас обов'язкове викладання християнської етики, а я атеїстка. Також я часто запекло сперечалася з учителькою на тему ЛГБТ. Вона казала, що це психічне захворювання, бо вона читала точні дослідження. І ще щось говорила про те, що таких треба вбивати. Також вона порівнювала це з діабетом. І це вчителька християнської етики. Інші учні говорили, що їх від цього тягне блювати. Мої однокласники не в курсі, що я бі. Є кілька фактів, але напругу я не говорила, бо їй не питали. Знаю, що мене почнуть страшенно цькувати. Але більше боюся, що батьки будуть дуже злі, бо мають ддуууже гомофобні погляди.
4. Мне бы хотелось, чтобы у нас в школе проводили уроки на тему ЛГБТ. Некоторые дети просто не знают, что они чувствуют, и думают, что они не такие, как все. Учителя все старых взглядов, и не хотят даже слышать что-то, связанное с ЛГБТ-тематикой. Детям нужна поддержка со стороны взрослых. У меня в классе есть два парня. Они нравятся друг другу. Об их отношениях знаем только я и моя лучшая подруга. Они боятся показываться людям. Учителя или взрослые ни в коем случае не должны их увидеть, иначе будет огромный скандал, слухи по всей школе и открытые беседы о вреде гомосексуализма. Девочки в классе могут спокойно целоваться, и никто со сверстников ничего не скажет, даже может поддержать. А вот персонал смотрит на нас с презрением и обзывает самым гейским классом.
5. Ніхто не підтримує ЛГБТ-суспільство. Що казати, навіть коли психологи у школі ставляться до ЛГБТ вкрай неприязно. Учні ставляться негативно до ЛГБТ-суспільства лише тому, що вчителі і батьки навіють своїм дітям негатив до представників цього суспільства. Ніхто не хоче допомогти нам. У мене велика депресія через те, що я гей, але я нічого не можу із цим зробити. Мене майже ніхто не підтримує. Усім байдуже. Я не раз думав про самогубство, але страх мені не дозволяє цього зробити. Я дуже люблю життя, тварин, музику і навіть людей. Я хочу бути щасливим, але навколо чую, що «підорів” треба вбивати. Мені надзвичайно самотньо і важко. Батьки не підтримують моїх поглядів, і мені доводиться постійно брехати. Мені важко навчатися, бо у мене вічні депресії та сльози. Постійно потрібно себе підбадьорювати і стимулювати, щоб не впасти у відчай. Адже я цього собі дозволити не можу, я нікому не потрібен.
6. Так, как я из Севастополя, после аннексии общество стало более гомофобным. Вопросы ЛГБТ учителя стараются не затрагивать, а если и затрагивают, то в негативном ключе. Даже в учебниках «гомосексуализм» прописан, как отклоняющееся поведение. Недавно двум ученикам школы сделали аутинг, но сейчас к ним, вроде, относятся нейтрально.

МЕТОДИ ТА ВИБІРКА

Учасники заповнювали онлайн-опитування про свій досвід у школі протягом 2015 року, включно з такими аспектами, як упереджені коментарі, відчуття безпеки, цькування, відчуття комфорту в школі. Їх також запитали про їхній досвід навчання, ставлення до школи, залученість у шкільне життя та доступність ресурсів підтримки в школі. Учасниками опитування могли стати підлітки віком від 13 років включно, які навчалися у початковій чи середній школі в Україні протягом 2016-2017 навчального року та ідентифікують себе як лесбійок, геїв, бісексуалів/-ок чи мають іншу сексуальну орієнтацію, відмінну від гетеросексуальної (наприклад, квір) чи описували себе як трансгендерних людей або людей з гендерною ідентичністю, відмінною від цисгендерної (слово «цисгендерний» вживається на позначення людини, гендерна ідентичність якої відповідає тій статі/тому гендеру, що їм було приписано при народженні). Збір даних проводився у червні/серпні 2017 року.

Опитування проводилось через групи VK, такі як «Lady GAGA official» та «Один твой друг гей». Ми також рекламували опитування на Фейсбуці користувачам віком від 13 до 18 років, які проживали в Україні та вказали у профілі, що вони чоловіки і зацікавлені в чоловіках або жінки і зацікавлені в жінках.

Таблиця 1.1. Характеристики вибірки

Сексуальна орієнтація (n = 718)	
Гей чи Лесбійка	35.10%
Бісексуальна або Пансексуальна	55.30%
Інша сексуальна орієнтація (напр., квір, questioning)	9.60%
Гендер (n = 717)	
Жінка	64.60%
Чоловік	19.90%
Трансгендерна людина	6.60%
Інший гендер (напр., гендерквір, небінарна людина)	8.90%
Клас у школі (n = 709)	
6	2.50%
7	8.00%
8	17.60%
9	21.30%
10	21.20%
11	25.90%
12	2.40%
Інше	1.00%
Середній вік (n = 718) = 15,6 років	

Остаточна вибірка складалась загалом із 718 учнів віком від 13 до 19 років. Це були учні з усіх областей, включно з Автономною республікою Крим. Таблиця 1.1 демонструє демографічні характеристики учасників. Близько двох третин ідентифікували себе як жінок (64.5%), близько половини ідентифікували себе як бісексуальні або пансексуальні (55.3%), вік більшості становив 15-17 років. Таблиця 1.2 показує характеристики шкіл, які відвідували учасники опитування, а Таблиця 1.3 відображає розподіл по регіонах.

Таблиця 1.2. Характеристики школи

Тип школи (n = 1004)	
Загальноосвітня Школа	88.10%
Школа з Релігійним Спрямуванням	0.40%
Інший Вид Загальноосвітньої Школи (Приватна, Автономна Тощо)	11.50%
Інші типи шкіл	
Школою-Інтернатом	
Так	0.90%
Ні	99.10%
Військовим Ліцеєм	
Так	0.20%
Ні	95.90%
Не знаю	4.00%
Спеціалізованою	
Так	0.20%
Ні	95.90%
Не знаю	4.00%
Розмір школи (n = 1008)	
До 500 учнів	22.80%
Від 501 до 1000 учнів	41.30%
Від 1001 до 1500 учнів	21.50%
Понад 1500 учнів	14.40%
Населений пункт	
У великому місті (столиці або обласному центрі)	62.90%
У районному центрі	18.60%
У малому місті або селі	18.50%
Ступінь школи	
Початковою середньою школою	5.80%
Загальноосвітньою середньою школою	81.00%
Професійним ліцеєм чи технікумом	13.20%

Таблиця 1.3. Регіони (n = 679)

Автономна Республіка Крим	4.40%
Вінницька	2.10%
Волинська	1.80%
Дніпропетровська	7.10%
Донецька*	6.20%
Житомирська	1.80%
Закарпатська	1.60%
Запорізька	5.40%
Івано-Франківська	2.50%
Київська	10.00%
Кіровоградська	1.50%
Луганська**	2.50%
Львівська	5.30%
Миколаївська	2.70%
Одеська	6.90%
Полтавська	1.60%
Рівненська	1.60%
Сумська	2.20%
Тернопільська	1.20%
Харківська	5.40%
Херсонська	1.90%
Хмельницька	1.30%
Черкаська	2.40%
Чернівецька	1.30%
Чернігівська	2.80%
Місто Київ	15.90%
Місто Севастополь	0.60%

*36,6% учасників опитування з Донецької області живуть на окупованій території, ще 22,4% були не впевнені.

**52,9% учасників опитування з Луганської області живуть на окупованій території, ще 11,8% були не впевнені.

ЧАСТИНА 1: ДОСВІД ВОРОЖОГО ДО ЛГБТ СЕРЕДОВИЩА В ШКОЛІ

Безпека в школі

Загальна безпека в школі

Школа може бути небезпечним місцем для ЛГБТ-молді через низку причин. В нашому опитуванні учнів запитали, чи вони відчували небезпеку в школі протягом останнього року через особисті характеристики, включно з такими як сексуальна орієнтація, гендер, гендерна презентація (тобто наскільки традиційно «маскулінний» або «фемінний» вигляд чи поведінку вони мали), а також розмір тіла чи вага. Як показано в Діаграмі 1.1, ЛГБТ-учні відчували найбільшу небезпеку в школі через свою сексуальну орієнтацію, зовнішність та гендерну презентацію.

- 48,7% вказали, що не почувались у безпеці в школі протягом минулого року через свою сексуальну орієнтацію;
- 36,5% вказали, що не почувались у безпеці через розмір тіла чи вагу;
- 31,5% вказали, що не почувались у безпеці через свою гендерну експресію.

Коли студенти відчувають у небезпеці чи некомфортно в школі, вони можуть вирішити уникати певних локацій чи видів діяльності, де вони відчувають найбільш вразливо або відчувають необхідність взагалі уникати відвідування школи. Таким чином, вороже середовище в школі може впливати на здатність ЛГБТ-учнів повноцінно долучатись до шкільної спільноти та бути її частиною. Ми запитали ЛГБТ-учнів, чи були якісь конкретні простори у школах, яких вони уникали через відчуття небезпеки чи дискомфорту. Як показано в Діаграмі 1.2, ЛГБТ-учні найбільше уникають роздягалень – це те місце, якого через відчуття небезпеки чи дискомфорту уникає понад третина учнів (37,1%). Майже чверть ЛГБТ-учнів також вказали, що уникають туалетів (24,5%) та коридорів чи сходів (22,5%), а п'ята частина уникає гардеробів (20,7%) через відчуття небезпеки чи дискомфорту. На додачу до уникання певних локацій школи, ЛГБТ-учні можуть також відчувати необхідність уникати відвідування певних заходів у школі через відчуття небезпеки чи дискомфорту. Майже половина учнів часто уникала позакласних занять у школі – танцювальних, театральних, спортивних (42,6%) або шкільних заходів, таких як танці, шкільні зібрання, інші публічні заходи (43,5%) через побоювання щодо безпеки.

Відчуття небезпеки й дискомфорту в школі може негативно вплинути на здатність учнів досягти успіхів у навчанні, особливо якщо внаслідок цього відчуття вони уникають відвідування школи чи уроків. На запитання про прогули понад третина (36,9%) ЛГБТ-учнів відповіли, що пропустили принаймні один день навчання протягом останнього місяця навчального року (див. Діаграму 1.3).

Більшість ЛГБТ-учнів повідомляють про надзвичайну поширеність гомофобних коментарів у своїх школах, і така поведінка є одним із чинників, що створюють вороже навчальне середовище для цієї категорії учнів. Нечасте втручання шкільної адміністрації в ситуації вживання негативних висловлювань може демонструвати учням, що гомофобна риторика є прийнятною. Крім того, працівники школи можуть самі моделювати шкідливу поведінку та легітимізувати вживання гомофобних висловлювань, оскільки більшість учнів в якийсь момент чули гомофобні ремарки від самих працівників.

Негативні коментарі про гендерну експресію. Суспільство часто нав'язує норми того, що вважається прийнятним вираженням гендеру людини. Ті, хто виражає себе у спосіб, який вважається нетиповим, зазнають критики, цькування, іноді насильства. Тож ми задали учням два окремі запитання щодо коментарів про гендерну експресію учнів – в одному запитанні ми поцікавились, наскільки часто вони чули коментарі про те, що хтось поводить себе недостатньо «маскулінно», а в іншому – наскільки часто вони чули коментарі про те, що хтось поводить себе недостатньо «фемінно».

Результати опитування показують, що негативні коментарі про гендерну експресію надзвичайно розповсюджені в школах. Загалом, як показано в Діаграмі 1.4, понад половина ЛГБТ-учнів вказали, що чули будь-який з вищезгаданих типів висловлювання про чиюсь гендерну експресію в школі часто або постійно (62,7% про те, що хтось недостатньо «маскулінний», а 59,3% - про те, що хтось недостатньо «фемінний»). Не було жодної статистичної різниці між тим, наскільки часто вживались коментарі про недостатньо «маскулінну» і недостатньо «фемінну» поведінку, що може вказувати на те, що «контролювання» гендерної експресії працює подібно для маскулінності й фемінності. На запитання про те, яка частина учнівства робить подібні коментарі, чверть (28,1%) учнів вказала, що негативні коментарі про чиюсь гендерну експресію робила більшість учнів/учениць (див. Діаграму 1.10). Крім того, половина (50,3%) учнів вказали, що чули такі типи висловлювань від вчителів чи іншого шкільного персоналу постійно або часто (див. Діаграму 1.11). Щодо втручання у ситуації, коли робились гомофобні коментарі, більшість ЛГБТ-учнів в Україні вказали, що на такі коментарі зазвичай не реагував ані персонал, ані інші учні: 6,7% повідомили, що вчителі чи працівники школи втручались завжди або в більшості випадків, а 8,4% вказали, що інші учні втручались завжди або в більшості випадків (див. Діаграму 1.12).

Негативні коментарі про трансгендерних людей. Подібно до негативних коментарів про гендерну експресію, люди можуть робити негативні коментарі про трансгендерних людей, оскільки вони кидають виклик «традиційним» ідеям про гендер. Таким чином, ми запитали учнів, наскільки часто вони чули негативні коментарі конкретно про трансгендерних людей, такі як «трансуха», «воно», «він/вона». Понад половина (52,3%) ЛГБТ-учнів в нашому опитуванні вказали, що чули такі коментарі постійно або часто (див. також Діаграму 1.4).

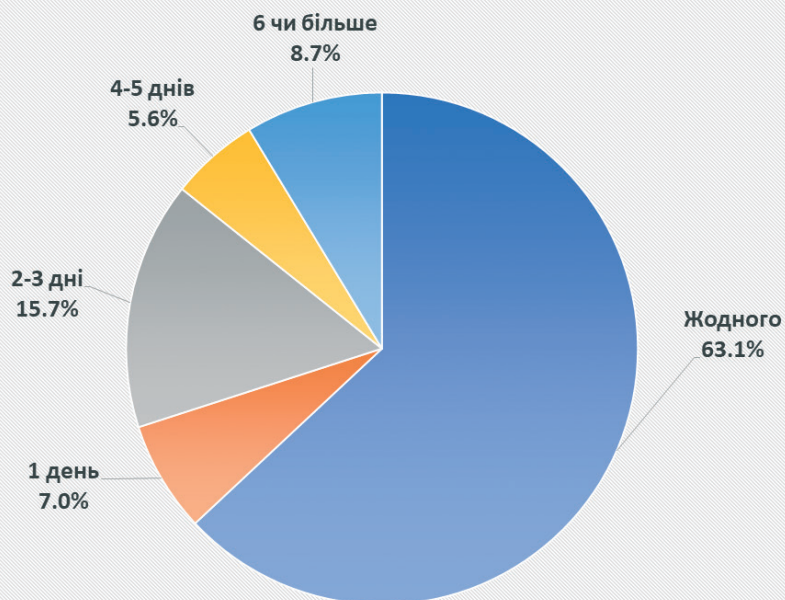
Діаграма 1.1. Відсоток ЛГБТ-учнів, які відчувають не в безпеці у школі

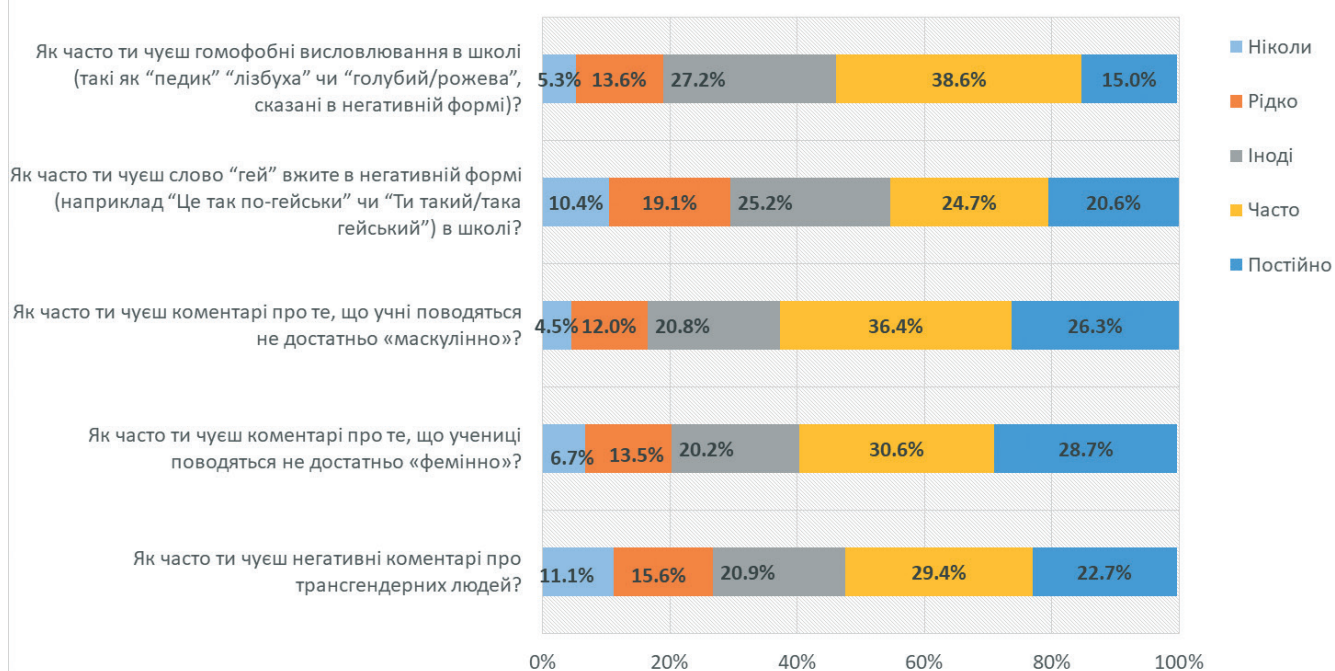
Діаграма 1.2. Відсоток ЛГБТ-учнів, які уникають місць у школі, де вони відчувають дискомфортно або небезпечно

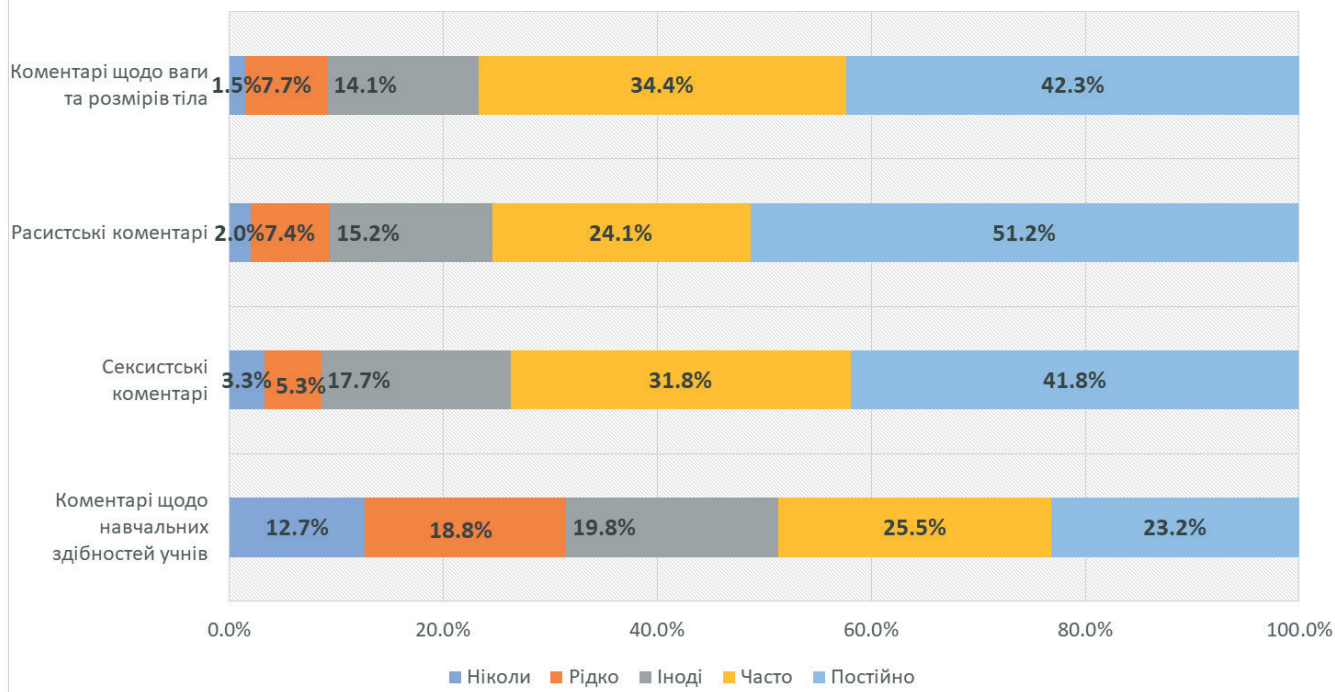
Діаграма 1.3 Кількість навчальних днів, пропущених ЛГБТ-учнями через відчуття небезпеки чи дискомфорту

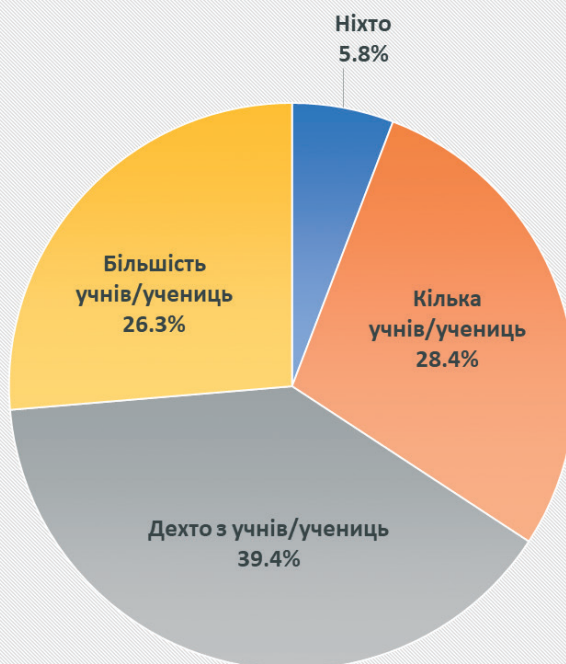
Діаграма 1.4. Наскільки часто учні чують негативні висловлювання щодо ЛГБТ в школі

Діаграма 1.4.1 Частота інших видів коментарів у школі

Діаграма 1.5. Яка частка учнів у школі робить гомофобні коментарі

Поширеність анти-ЛГБТ коментарів – це тривожний чинник ворожої атмосфери в школі для всіх ЛГБТ-учнів. Будь-які негативні коментарі стосовно сексуальної орієнтації, гендеру або гендерної експресії можуть стати сигналом для ЛГБТ-учнів, що вони – небажані у своїх школах, навіть якщо конкретний коментар не стосується безпосередньо особистої сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності та гендерної експресії учнів, які їх чують. Наприклад, негативні коментарі про гендерну експресію можуть принижувати трансгендерних або ЛГБ-учнів, навіть якщо не використовуються конкретно трансфобні чи гомофобні вирази.

Інші типи негативних висловлювань у школах. Окрім анти-ЛГБТ коментарів у школах, інші типи дискримінаційних висловлювань також є важливим показником атмосфери в школі для ЛГБТК-учнів. Ми запитали учнів про ситуації, коли вони чули расистські коментарі (такі як «негр», «хач», «циган» або «вузькоокий»), сексистські коментарі (такі як використання щодо когось слова «сука» в негативному контексті, або про те, що жінки стоять нижче від чоловіків), негативні коментарі про фізичні можливості інших учнів (такі як «каліка», «неповноцінний/а») та негативні коментарі про розмір тіла чи вагу інших учнів у школі. Щодо більшості таких коментарів ЛГБТК-учні в нашому опитуванні повідомили, що вони були типовими в школі (див. Діаграму 1.4.1). Три чверті чи більше учнів чули негативні коментарі про чийсь розмір тіла, расистські і сексистські коментарі в школі часто або постійно. Крім того, майже половина чули негативні коментарі про навчальні досягнення учнів часто чи постійно.

Досвід із цькуванням і нападами в школі

Коли учні чують анти-ЛГБТ коментарі в школі, це може бути чинником відчуття небезпеки в школі та створити несприятливе навчальне середовище. Однак прямий досвід цькування чи нападів може мати ще більш серйозні наслідки в житті цих учнів. Ми запитали учасників опитування, наскільки часто («ніколи», «рідко», «іноді», «часто» або «постійно») їх словесно цькували, фізично цькували чи на них фізично напали протягом останнього року конкретно через особисті характеристики, включно з сексуальною орієнтацією, гендером, гендерною експресією (напр., недостатньо «маскулінну» чи «фемінну» поведінку), фізичні можливості та расу/національність.

Словесне цькування

В нашому опитуванні учнів запитали, наскільки часто їх словесно цькували протягом останнього року (наприклад, обзивали, погрожували) в школі конкретно через особисті характеристики, такі як сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, гендерна експресія і раса/національність. Більшість (88,5%) повідомили, що зазнавали словесного цькування протягом останнього року через одну чи більше з перерахованих вище характеристик. ЛГБТ-учні переважно повідомляли про словесне цькування, якого вони зазнавали в школі через свою сексуальну орієнтацію чи те, як вони проявляли свій гендер (див. Діаграму 1.13)¹:

- Майже дві третини ЛГБТ-учнів (62,9%) зазнавали словесного цькування за свою сексуальну орієнтацію, майже п'ята частина (17,7%) зазнавали цього цькування часто чи постійно; і
- Майже дві третини ЛГБТ-учнів (64,7%) також зазнавали словесного цькування в школі за їхню гендерну експресію; чверть (22,8%) повідомили, що їх цькували через цю причину часто чи постійно.

Хоча це не настільки поширене явище, багато ЛГБТ-учнів повідомили, що їх цькували у школі через їхній гендер чи через інвалідність. Близько половини (52,2%) мали досвід словесного цькування протягом останнього року через свій гендер (52,2%) чи через інвалідність (48,8%).

Фізичне цькування

Що стосується фізичного цькування, половина (53,5%) ЛГБТ-учнів зазнавала фізичного цькування (наприклад, їх штовхали чи смикали) протягом останнього року через особисті характеристики. Цей досвід фізичного цькування в цілому подібний на словесне цькування – учні переважно вказували, що їх фізично цькували в школі через сексуальну орієнтацію чи гендерну експресію (див. Діаграму 1.13)²:

- 26,5% ЛГБТ-учнів зазнавали фізичного цькування через свою сексуальну орієнтацію, а 6,0% повідомили, що таке цькування траплялось часто чи постійно;
- 24,5% зазнавали фізичного цькування в школі через їхню гендерну експресію, а 5,7% зазнавали цього часто чи постійно.

Що стосується інших особистих характеристик, протягом останнього навчального року 16,1% респондентів зазнали фізичного цькування через свій гендер, а 9,7% - через расу чи національність (див. також Діаграму 1.13).

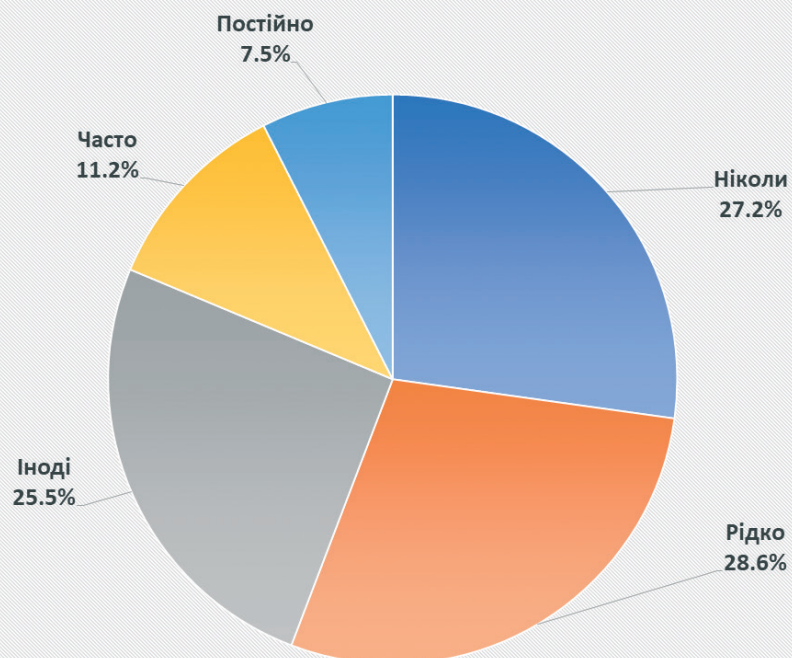
Фізичні напади

ЛГБТ-учні менше повідомляли про досвід з фізичними нападами (наприклад, випадки, коли їх били кулаками, копали, травмували зброєю) у школі порівняно зі словесним чи фізичним цькуванням, що очікувано, враховуючи, що напад більш жорстокий за своєю природою. І все ж 21,8% учнів у нашому опитуванні повідомили, що на них нападали протягом останнього року у зв'язку із особистими характеристиками (див. Діаграму 1.15):

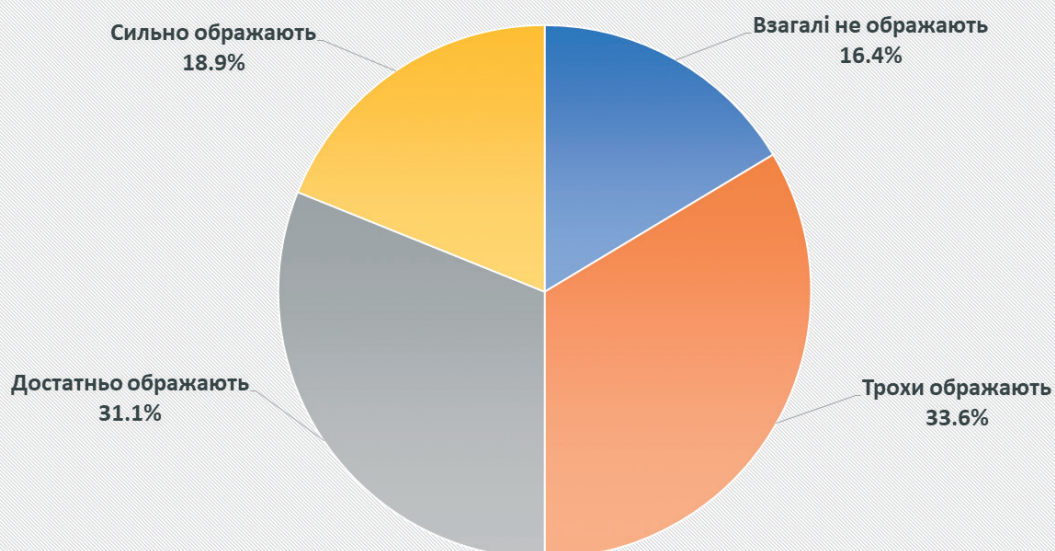
- 13,9% ЛГБТ-учнів зазнавали нападу в школі через свою сексуальну орієнтацію; і
- 13,4% зазнавали нападів у школі через те, як вони проявляли свій гендер.

Між частотою фізичних нападів за ознакою сексуальної орієнтації і за ознакою гендерної експресії не було суттєвої різниці, але вони були значно більш поширені, ніж фізичні напади за ознакою інших особистих характеристик.³

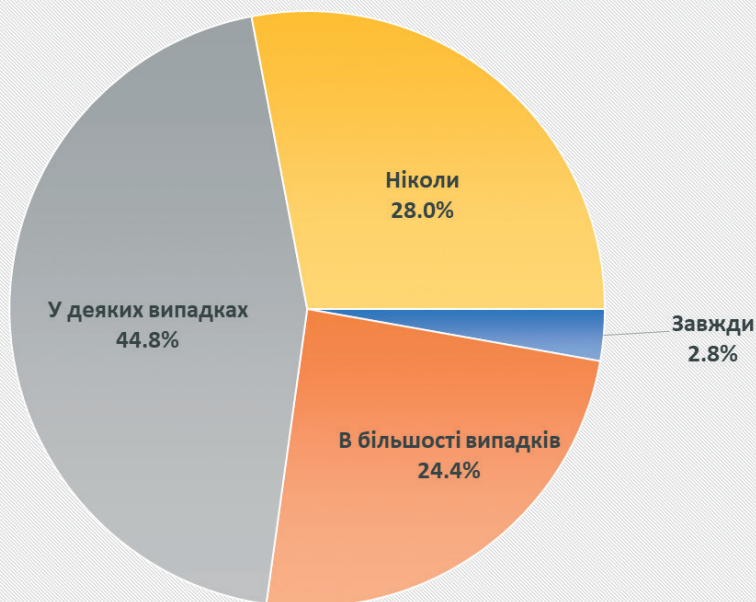
Діаграма 1.6. Гомофобні висловлювання від працівників школи

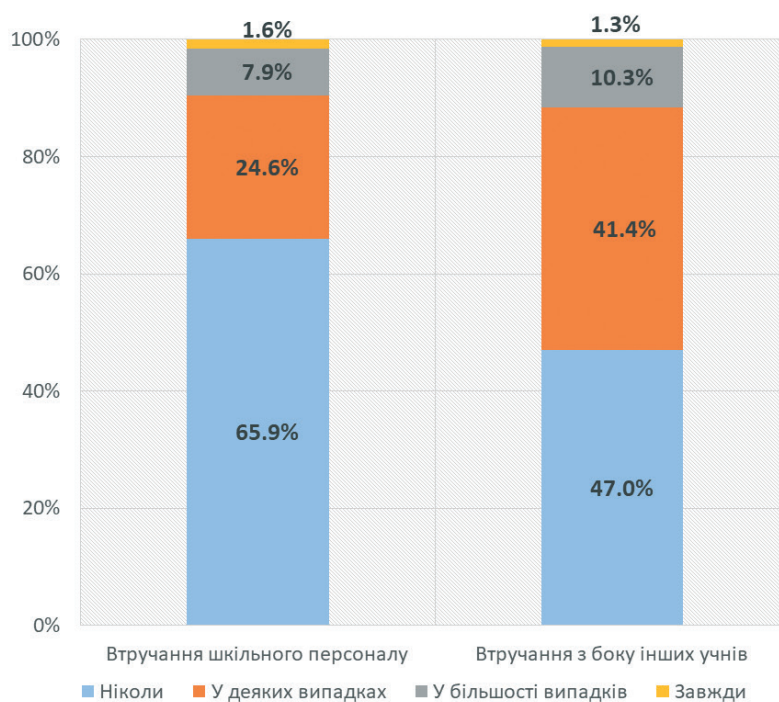
Діаграма 1.7. В цілому, наскільки тебе ображають чи засмучують гомофобні коментарі?

Діаграма 1.8. Коли ти чуєш гомофобні коментарі, наскільки часто при цьому присутній вчитель чи хтось із працівників школи?

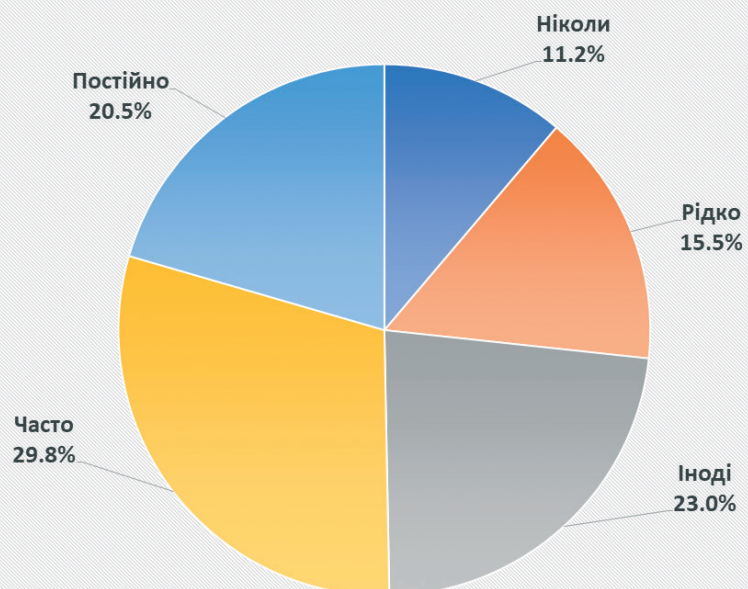
Діаграма 1.9. Наскільки часто учні та шкільний персонал втручаються у ситуацію, коли вживаються гомофобні висловлювання

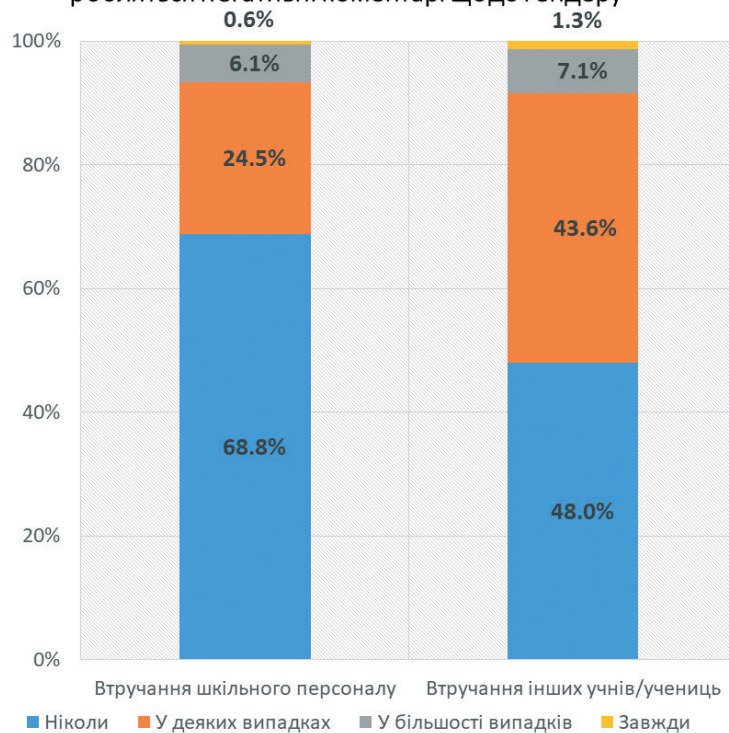
Діаграма 1.10. Яка частка учнів роблять негативні коментарі про гендерну експресію

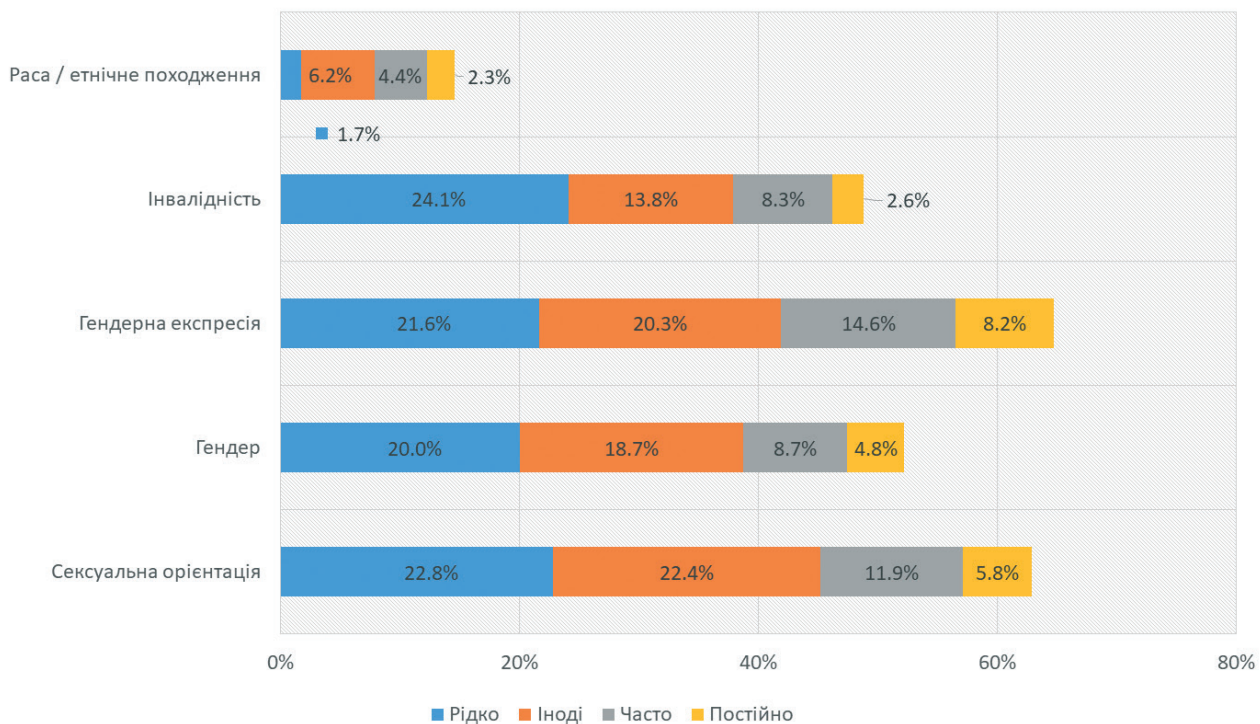
Діаграма 1.11. Наскільки часто негативні коментарі про гендерну експресію робить шкільний персонал

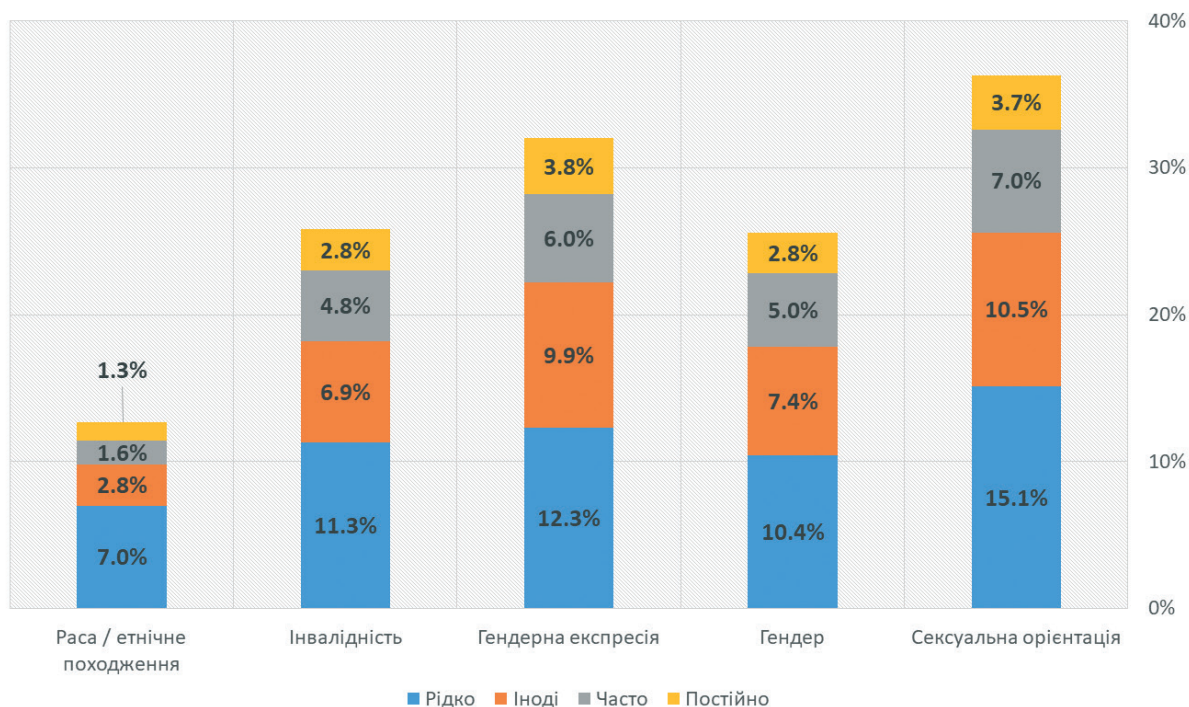
Графік 1.12. Наскільки часто шкільний персонал і учні втручаються в ситуацію, коли робляться негативні коментарі щодо гендеру

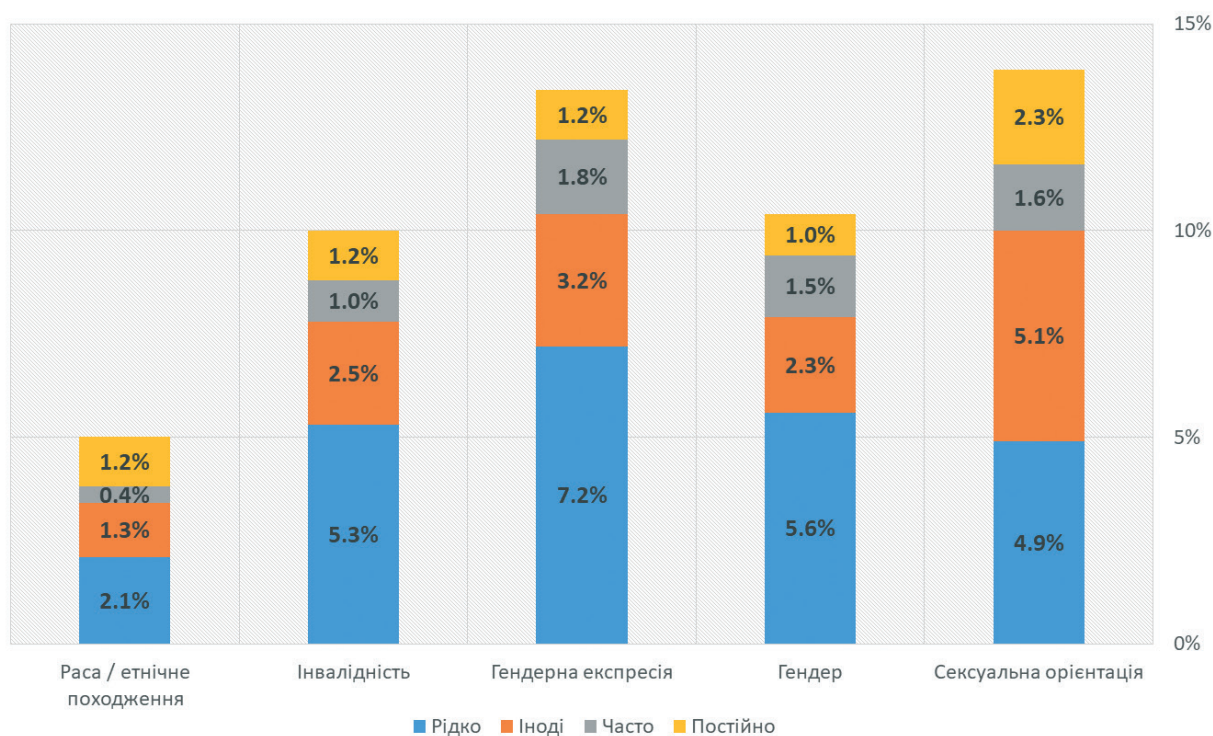
Діаграма 1.13. Частота словесного цькування в школі протягом останнього року

Діаграма 1.14. Частота фізичного цькування в школі протягом останнього року

Діаграма 1.15. Частота фізичних нападів у школі протягом останнього року

Досвід з іншими типами цькування та негативними явищами

ЛГБТ-учні можуть зазнавати цькувань чи інших негативних ситуацій у школі з причин, які не мають очевидного зв'язку з сексуальною орієнтацією, гендерною експресією чи іншими особистими характеристиками. В нашому опитуванні ми також запитали учнів, наскільки часто вони стикались із цими іншими негативними ситуаціями протягом останнього року, наприклад, чи були вони навмисно виключені з групи, чи ставали об'єктом пліток, сексуальних домагань і кіберцькування.

Пов'язана агресія. Дослідження булінгу і цькування в школі часто зосереджуються на фізичних чи відкритих актах агресивної поведінки; однак важливо також досліджувати пов'язані форми агресії, які можуть зіпсувати стосунки з однолітками, наприклад, поширення чуток чи виключення учня з колективної діяльності. Ми запитали учасників опитування, наскільки часто вони зазнавали двох найбільш типових форм пов'язаної агресії: навмисне виключення з колективу однолітків та поширення негативних чуток чи брехні. Як показано в Діаграмі 1.16, більшість ЛГБТ-учнів (87,5%), які взяли участь в нашому опитуванні, повідомили, що були навмисно виключені з колективу інших учнів, а половина (50,8%) зазнавали цього часто чи постійно. Про більшість учнів (84,0%) поширювали негативні плітки чи брехню, а третина (33,3%) зазнавали цього часто або постійно.

Електронне цькування, або «кібербулінг». Електронне цькування (яке часто називають «кібербулінгом») означає використання електронних засобів, таких як мобільний телефон чи інтернет-комунікацію, щоб погрожувати або шкодити іншим. Протягом останніх років цьому типу цькування приділяють значну увагу, оскільки доступ великої частини молоді до інтернету, мобільних телефонів та інших електронних форм комунікації зріс. Ми запитали учнів у нашому опитуванні, як часто їх цькували, чи їм погрожували учні з їхньої школи через електронні засоби спілкування (наприклад, особисті листи/повідомлення, в Instagram, Twitter, Tumblr, Facebook, ВКонтакте), і близько половини (47,2%) ЛГБТ-учнів повідомили, що зазнавали цього типу цькування протягом останнього року, а десята частина (11,2%) зазнавали його часто чи постійно (див. також Діаграму 1.16).

Сексуальні домагання. ЛГБТ-учні з вищою ймовірністю можуть стати жертвами саме сексуальних домагань. Учасників опитування запитали, наскільки часто вони стикались із сексуальними домаганнями, такими як неприйнятні дотики або непристойні коментарі, спрямовані на їхню адресу. Як показано в Діаграмі 1.16, майже половина (47,0%) ЛГБТ-учнів зазнавали сексуальних домагань у школі, і майже десята частина (8,4%) вказали, що такі ситуації виникали часто або постійно.

Псування чи крадіжка власності в школі. Крадіжка або пошкодження особистого майна – ще один вимір ворожості для учнів шкільної атмосфери. Понад третина (41,6%) ЛГБТ-учнів вказали, що протягом останнього року їхнє майно крали чи навмисно псу-

вали інші учні школи, а 6,7% вказали, що такі ситуації траплялися часто або постійно (див. Діаграму 1.16).

Повідомлення про цькування та напади в школі

Коли в школі виникають ситуації цькування чи нападів, ми очікуємо, щоб шкільні вчителі та інший персонал шукали способи ефективно впоратися з цими проблемами. Однак учням не завжди зручно повідомляти про ці ситуації персоналу. В нашому опитуванні ми запитали тих учнів, які зазнавали цькування чи нападів протягом останнього року, наскільки часто вони повідомляли про ці випадки шкільному персоналу. Як показано в Діаграмі 1.17, лише третина учнів хоча б колись повідомляли про ці випадки персоналу школи (34,2%), а менш ніж десята частина вказали, що регулярно повідомляли про випадки цькування чи нападів персоналу («Завжди» або «В більшості випадків»).

Тих учнів, які сказали, що ніколи не повідомляли про дискримінацію шкільному персоналу, ми попросили вказати причини, з яких вони цього не робили. Як показано в Діаграмі 1.18, ЛГБТ-учні переважно вказали, що не вірили в те, що персонал школи буде вживати заходів щодо цього (50,3%) чи що їхнє втручання буде ефективним (44,6%), а також що вони не хотіли ризикувати, що їхню ідентичність як ЛГБТ можуть розкрити школі чи родинам.

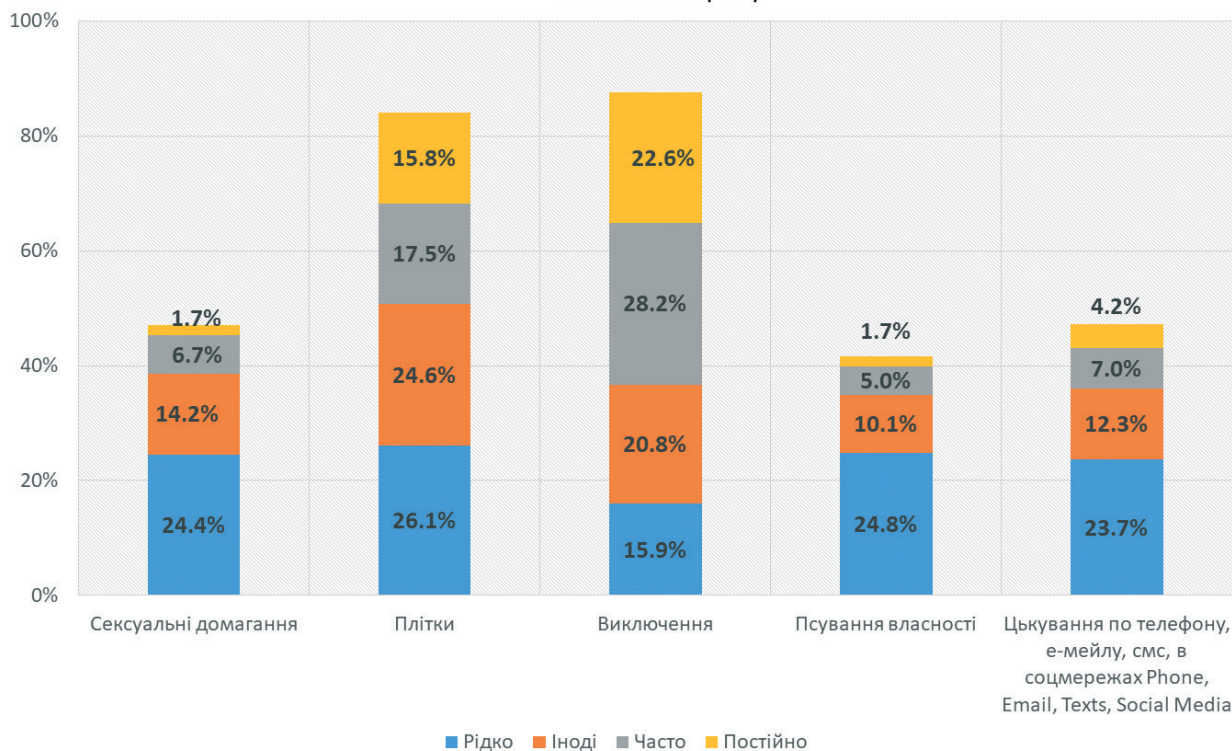
Із цих найбільш типових реакцій лише одна (розмова з кривдником чи кривдницею) видається прийнятною чи потенційно ефективною реакцією на знущання в школі.

Учні у нашому опитуванні, які вказали, що повідомляли про випадки дискримінації персоналу школи, також запитали, наскільки ефективно працівники школи справлялися з цією проблемою. Як показано в Діаграмі 1.19, лише 30,9% учнів вважають реакцію персоналу на повідомлення про цькування чи напади ефективною («дуже ефективною» або «трохи ефективною»). Ми також запитали в учнів, яку саме реакцію від працівників школи вони отримали, коли повідомили про такі ситуації. Як показано в Діаграмі 1.20, найбільш типовими реакціями були наступні:

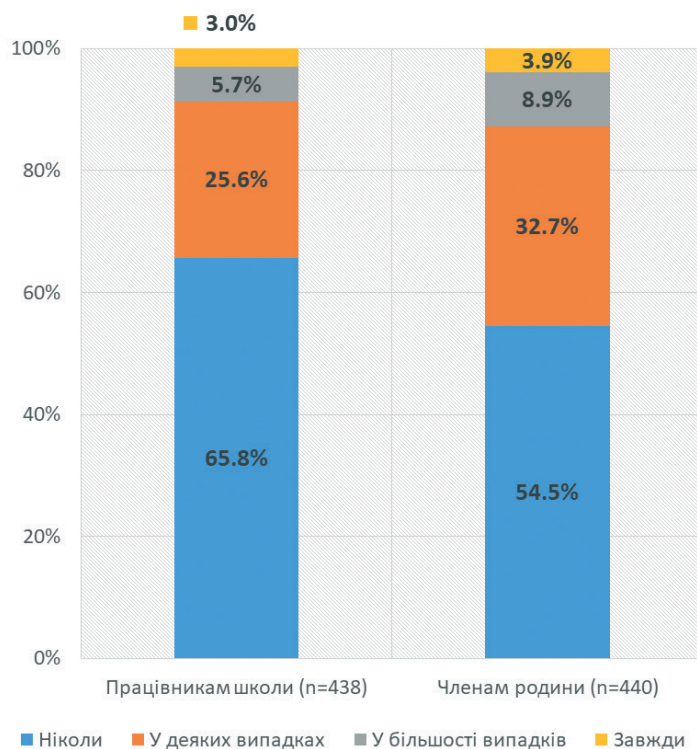
- Персонал сказав їм проігнорувати ситуацію (55,3%);
- Персонал поговорив з тим, хто вчинив цькування чи напад (41,3%);
- Персонал сказав студенту змінити свою поведінку (наприклад, не поводитись так «по-гейськи» чи інакше одягатись) (28,7%); і
- Персонал нічого не зробив (25,3%).

Враховуючи, що члени родини можуть мати змогу повпливати на персонал школи від імені учня, ми також запитали учнів, чи повідомляли вони про цькування члену родини (тобто одному з батьків, опікуну чи іншому члену родини), і менш ніж половина учнів (45,5%) вказали, що повідомляли про це члену родини (див. також Діаграму 1.17). Учні, які повідомляли про такі випадки членам родини, запитали, наскільки часто цей член родини спілкувався

Діаграма 1.16. Наскільки часто ЛГБТ-учні зазнавали інших типів цькування протягом останнього року

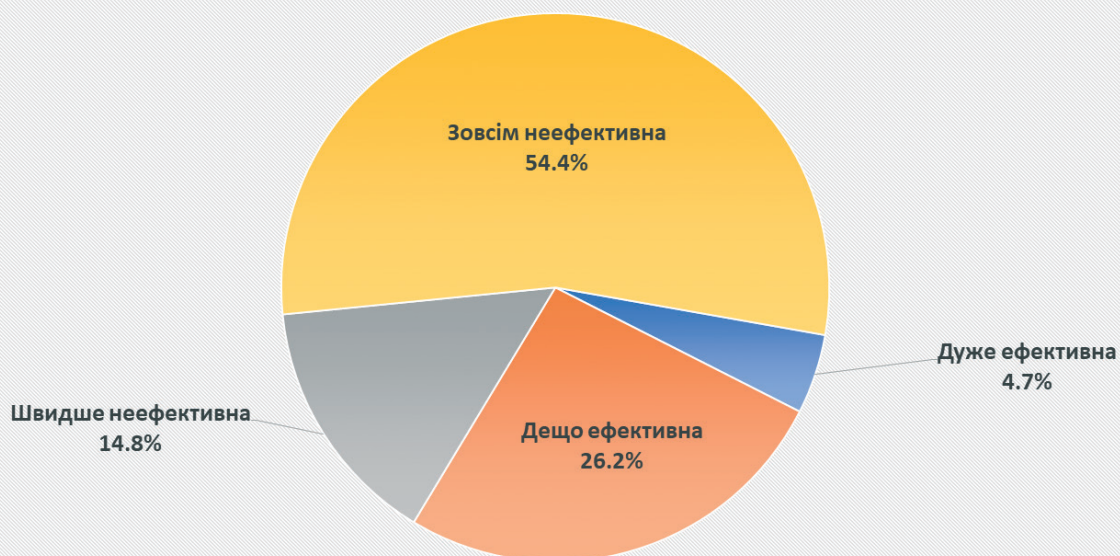
Діаграма 1.17. Наскільки часто ЛГБТ-учні повідомляли про випадки цькування і нападів

Діаграма 1.18. Причини, з яких учні не повідомляли шкільний персонал про знущання (відсоток з тих учнів, які взагалі зазнавали знущань)

Діаграма 1.19. Оцінка ефективності реакції персоналу школи на повідомлення про знущання (n = 330)

Діаграма 1.20. Реакція шкільного персоналу на останній випадок знущань
(відсоток тих, хто повідомляв про ці випадки персоналу школи)

з персоналом школи про такий випадок, і майже дві третини (62,5%) вказали, що член родини спілкувався про це з персоналом школи (див. Діаграму 1.21).

Ворожа атмосфера в школі та наслідки для навчання

Хоча всі учні заслуговують на рівний доступ до освіти, ЛГБТ-учні стикаються з різноманітними перешкодами на шляху до навчального успіху й можливостей. Враховуючи ворожу атмосферу, з якою стикаються ЛГБТ-учні, неважко зрозуміти, що деякі учні можуть досягати гірших результатів у школі. В цьому розділі ми більш детально розглядаємо навчальний досвід ЛГБТ-учнів, особливо щодо того, як на них може впливати ворожа атмосфера в школі.

Навчальні амбіції та плани на майбутнє

Щоб визначити взаємозв'язок між атмосферою в школі та результатами навчання, ми запитали учнів про їхні прагнення, пов'язані з освітою після закінчення середньої школи, включно з планами закінчити чи не закінчувати навчання, а також найвищий очікуваний рівень подальшого навчання та заплановану сферу навчання по закінченню середньої школи.

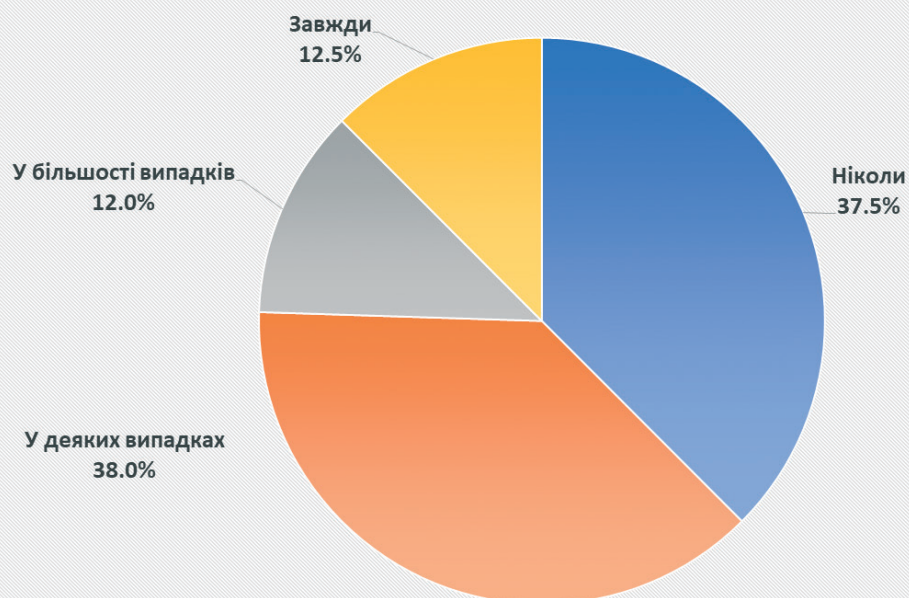
Навчальні прагнення. На запитання про плани щодо подальшої освіти лише 3,9% ЛГБТ-учнів сказали, що не планували закінчувати середню школу, а 13,6% планують закінчити середню школу, але не продовжуватимуть подальшу освіту. Близько третини

учнів (35,9%) повідомили, що планують закінчити університет, а ще 36,6% учнів сказали, що планують отримати ступінь спеціаліста, магістра чи інший науковий ступінь, вищий за бакалаврський (див. Діаграму 1.22). Важливо зауважити, що опитування включало лише тих учнів, які навчалися в школі протягом 2016-2017 навчального року. Таким чином, відсоток ЛГБТ-учнів, які не планують продовжувати освіту після середньої школи був би вищим, якби туди входили студенти, які вже покинули середню школу, не закінчивши її.

Хоча більшість учнів планують отримати вищу освіту, ті з них, які не планують завершувати середню освіту, і ті, які планують отримати середню спеціальну освіту, з набагато вищою ймовірністю ставали жертвами цькування чи нападів, ніж інші учні. Як показано в Діаграмі 1.23, близько 60% цих учнів повідомили, що їх словесно цькували через їхню сексуальну орієнтацію іноді, часто чи постійно, порівняно з 37,8% учнів, які планують відвідувати університет та 35% учнів, які планують ступінь, вищий за бакалаврський.⁴ Діаграма 1.20 також показує такий самий взаємозв'язок між словесним цькуванням за ознакою гендерної експресії та навчальними прагненнями.⁵

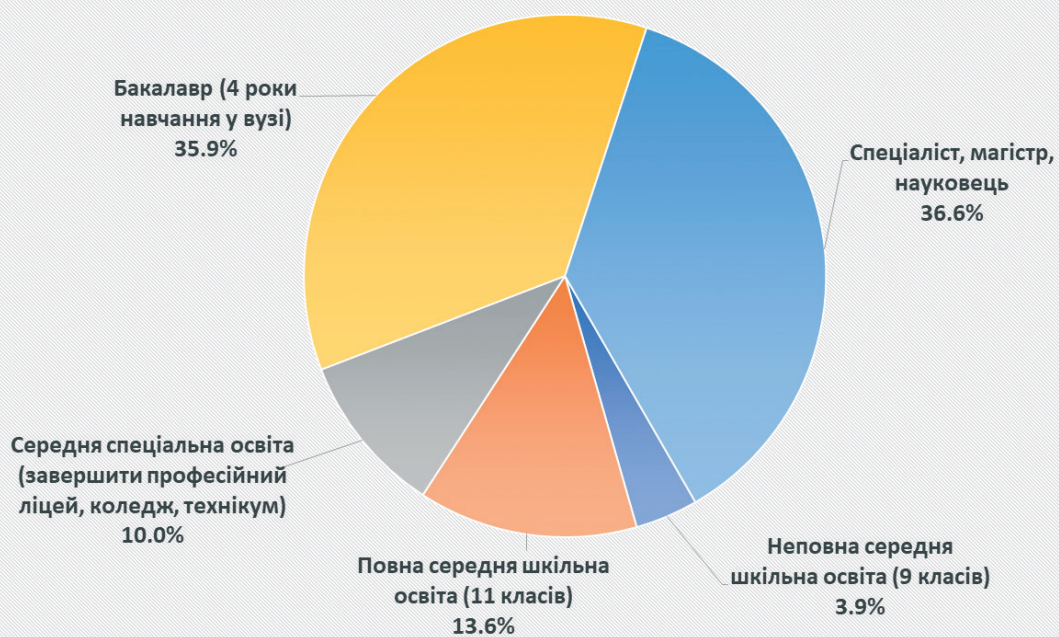
Навчальні досягнення. Більш серйозні знущання також корелюють з нижчими навчальними досягненнями серед ЛГБТ-учнів. Як показано в Діаграмі 1.24, ЛГБТ-учні, які зазнавали гірших знущань через свою сексуальну орієнтацію чи гендерну експресію повідомляли про нижчі оцінки, аніж учні, які стикались з меншим їх рівнем. Наприклад, 64,7% ЛГБТ-учнів,

Діаграма 1.21. Наскільки часто член родини спілкувався з персоналом школи щодо цькування чи нападів

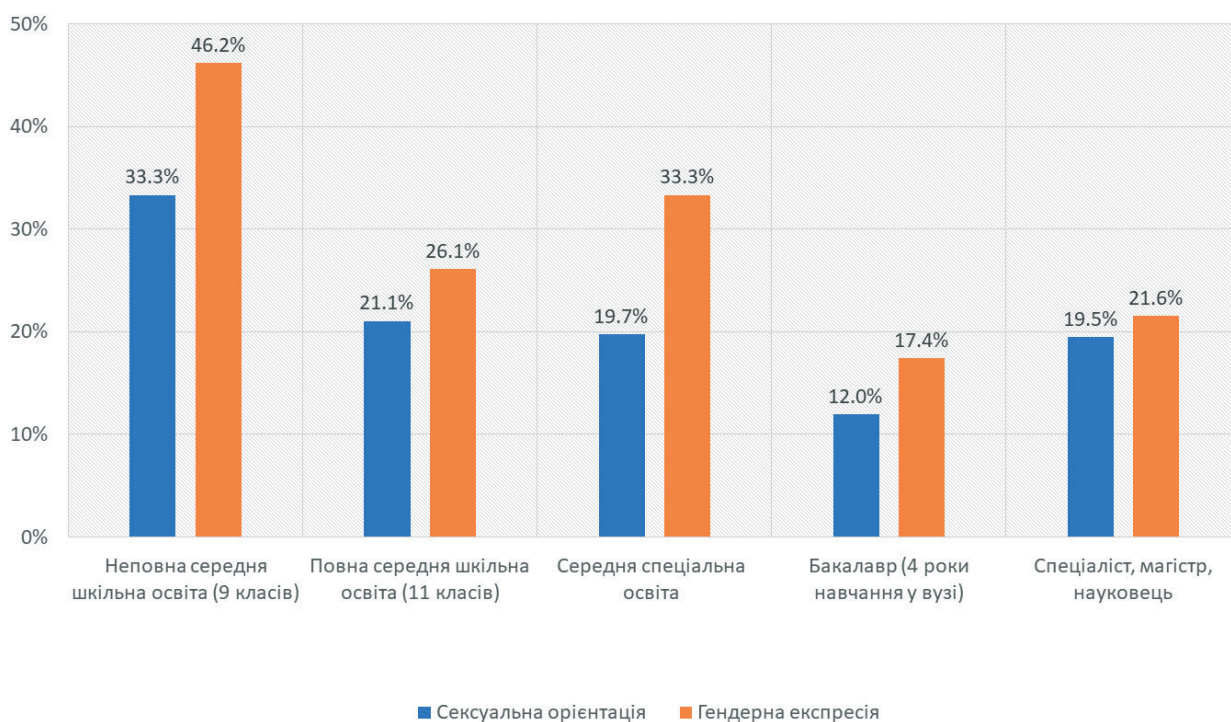

Діаграма 1.22. Освітні прагнення ЛГБТ-учнів

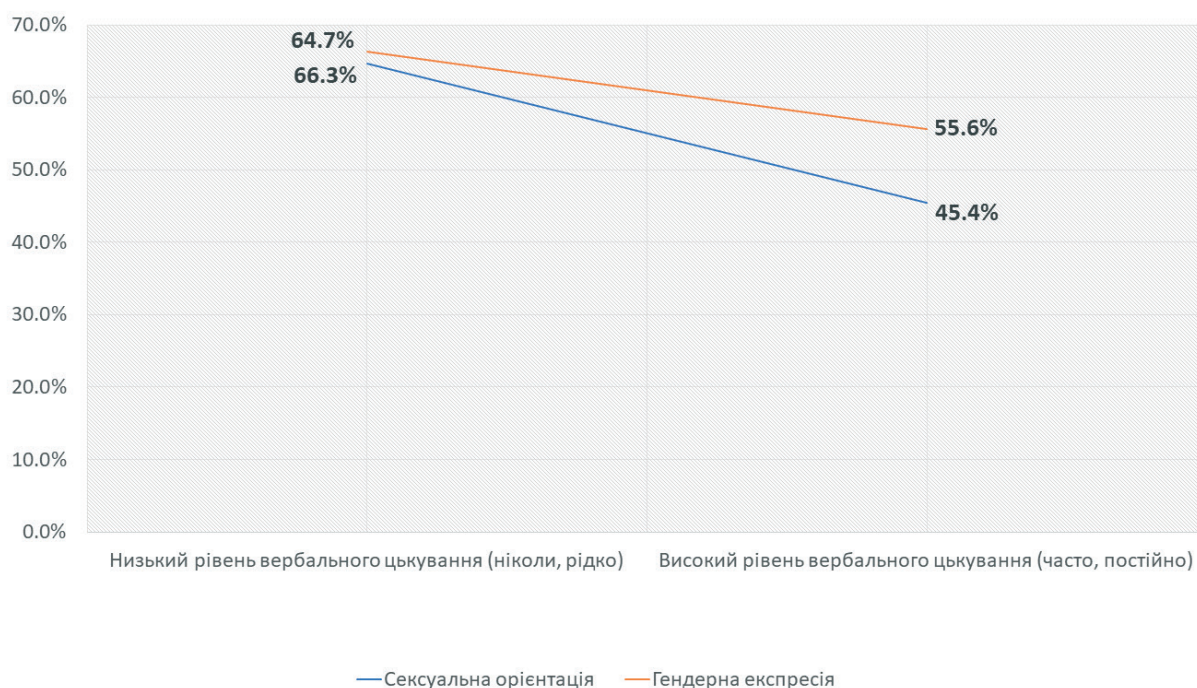
Якщо ти плануєш отримати шкільний диплом, то якого найвищого рівня освіти ти плануєш досягти далі?

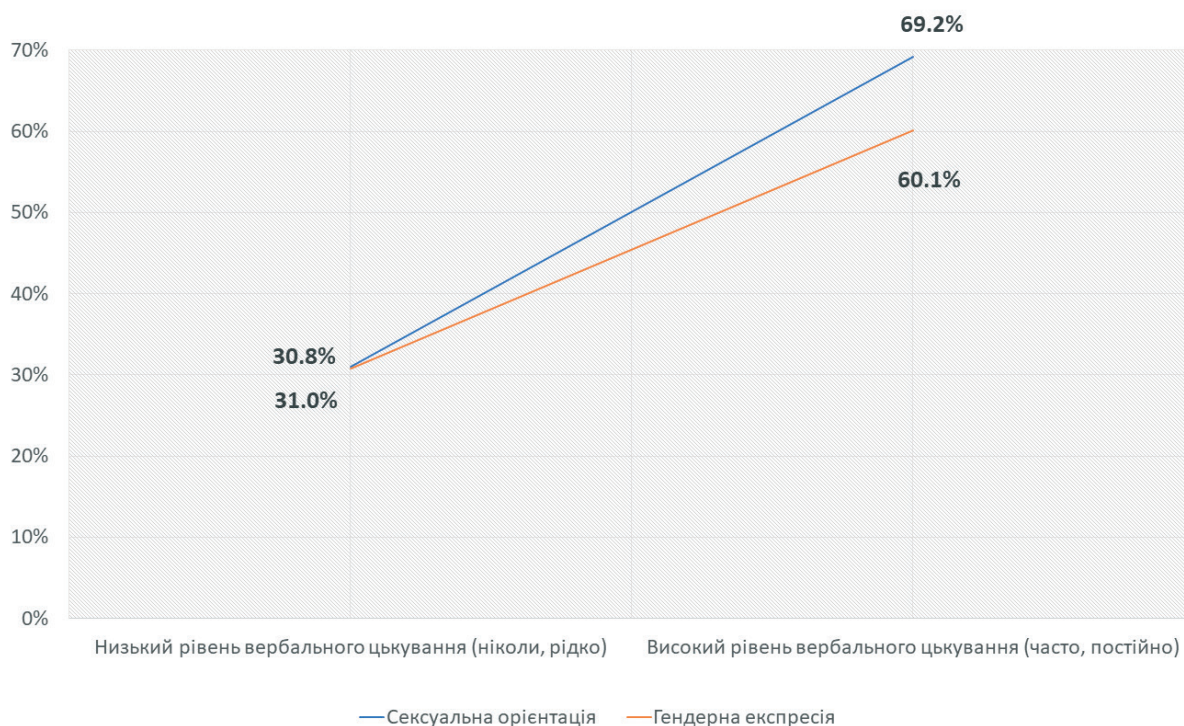
Діаграма 1.23. Залежність освітніх прагнень і частоти вербального цькування

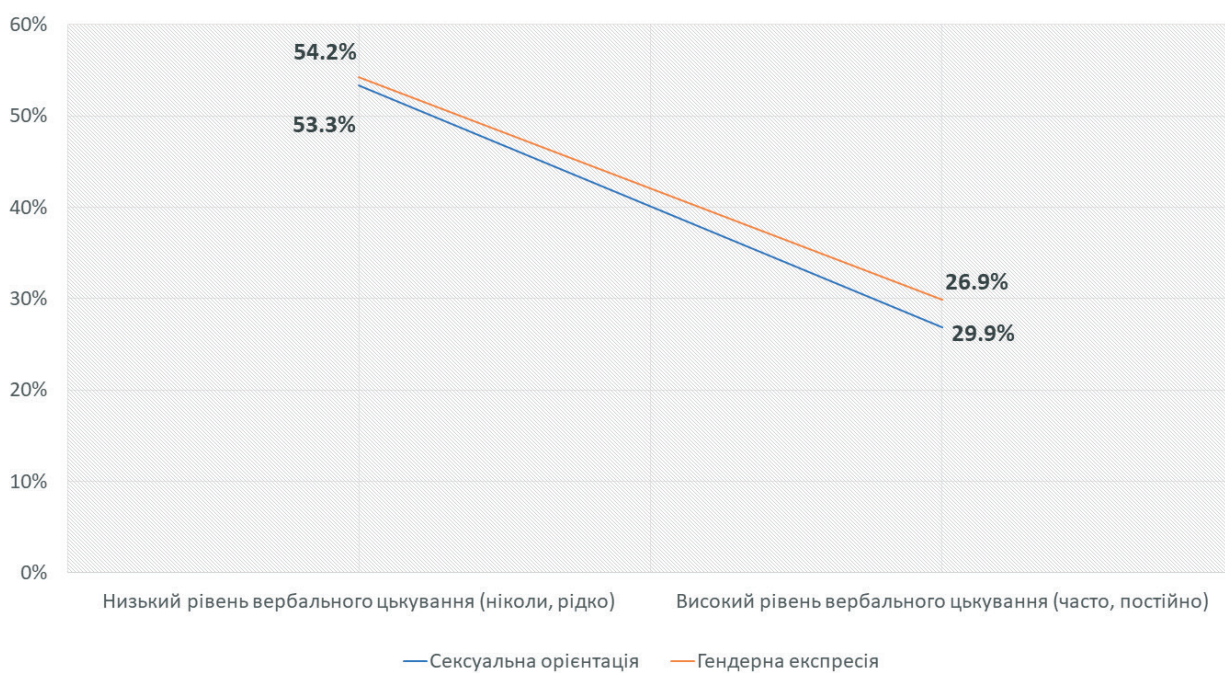
Діаграма 1.24. Академічні здібності і віктимізація (серед відсотків учнів, що отримували 7-9 і 10-12 до тих, що в основному 10-12)

Діаграма 1.25. Залежність відвідування школи від частоти словесного цькування
(відсоток учнів, хто пропустив хоча б один день у школі)

Діаграма 1.26. Залежність відчуття причетності до школи від частоти словесного цькування
(відсоток учнів із відчуттям причетності до школи вище середнього)

які зазнавали нижчого рівня словесного цькування через сексуальну орієнтацію (ніколи або рідко) повідомляли про вищі досягнення (7-9 і 10-12) порівняно з 56,4% ЛГБТ-учнів, які у вищій мірі зазнавали цих явищ (іноді, часто або постійно).⁶

Прогули. Учні, які регулярно стають жертвами цькування чи нападів у школі, можуть намагатися уникати цих травматичних ситуацій, пропускаючи заняття, і відповідно можуть прогулювати школу із більшою ймовірністю за тих учнів, які не стикаються з такими знущаннями. Ми виявили, що досвід зі цькуванням та нападами дійсно пов'язаний з пропусками навчальних днів.⁷ Як показано в Діаграмі 1.25, учні з удвічі більшою ймовірністю пропускали навчання за останній місяць, якщо вони більше стикались зі знущаннями, пов'язаними з їхньою сексуальною орієнтацією (69,2% проти 30,8%) чи гендерною експресією (60,1% проти 31,0%).

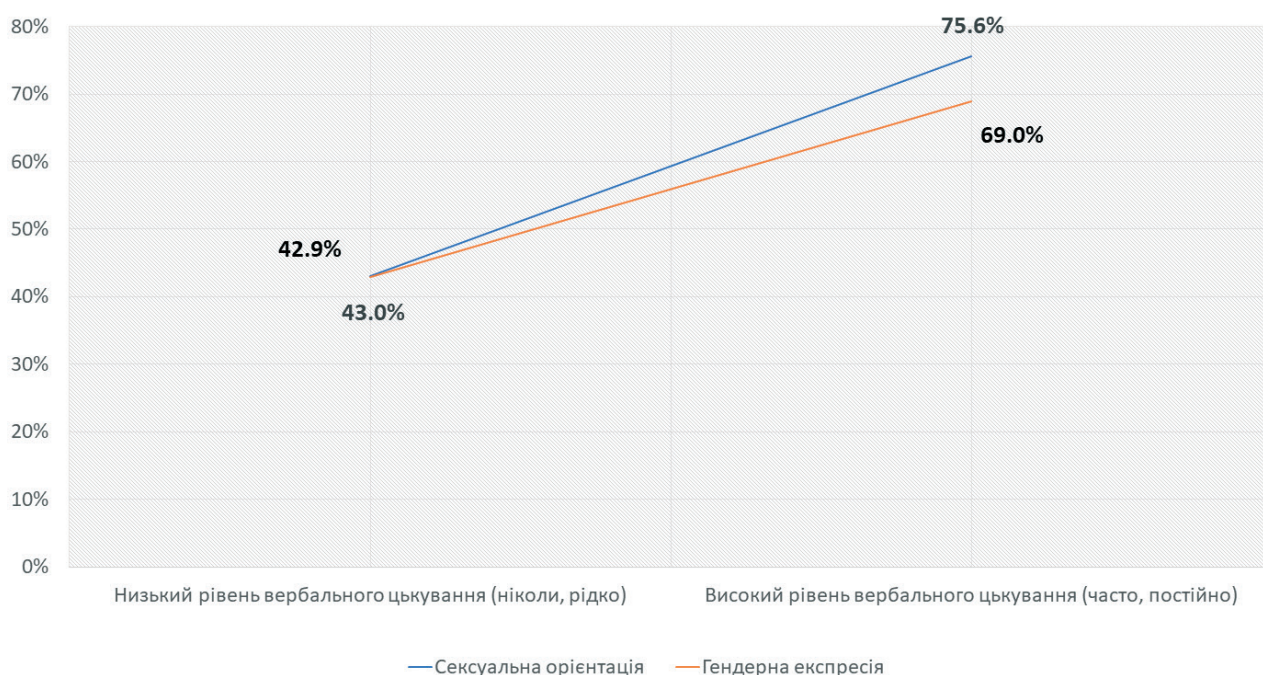
Відчуття причетності в школі. Те, наскільки учні почувуються прийнятими і частиною шкільної спільноти – ще один важливий показник атмосфери в школі та пов'язаний з низкою наслідків для навчання. Учні, які зазнають знущань чи дискримінації в школі, можуть почуватися виключеними зі своєї шкільної спільноти та ізольованими від неї. Щоб визначити відчуття причетності ЛГБТ-учнів до учнівського колективу, учасникам опитування дали серію тверджень про те, наскільки вони відчуваються частиною колективу, і попросили зазначити, наскільки вони згодні чи не згодні з цими твердженнями.⁸

Як показано в Діаграмі 1.26, учні, які зазнали більших знущань за ознакою сексуальної орієнтації чи гендерної експресії, мали нижчий рівень відчуття причетності в школі, ніж учні, які зазнавали меншого рівня знущань у школі.⁹ Наприклад, більш ніж половина (54,2%) учнів, які рідше зазнавали знущань (ніколи або рідко) за ознакою гендерної експресії, вказали, що відчували позитивну залученість до свого шкільного колективу, порівняно з 26,9% учнів, які зазнавали знущань частіше (іноді, часто чи постійно) за ознакою сексуальної орієнтації.

Благополуччя. Цькування чи напади в школі можуть мати негативні наслідки для душевного здоров'я та самооцінки учнів. Враховуючи, що ЛГБТ-учні мають вищу ймовірність зазнати цькування і нападів у школі, особливо важливо проаналізувати, як цей досвід впливає на їхнє благополуччя. ЛГБТ-учні, які говорили про частіші знущання за ознакою сексуальної орієнтації чи гендерної експресії, мали вищий рівень депресії¹⁰, ніж ті, хто говорив про рідші випадки знущань. Наприклад, як видно на Діаграмі 1.27, ЛГБТ-учні, які частіше зазнавали словесного цькування за ознакою сексуальної орієнтації чи гендерної експресії (іноді, часто, постійно) у півтора рази частіше вказували вищий рівень депресії (75,6% проти 42,9% щодо сексуальної орієнтації; 69,0% проти 43,0% щодо гендерної експресії) ніж ті учні, які рідше зазнавали цього цькування (ніколи, рідко).¹¹

ЛГБТ-учні, які частіше зазнавали знущань за ознакою сексуальної орієнтації чи гендерної експресії, також мали нижчу самооцінку.¹² ЛГБТ-учні, які ча-

Діаграма 1.27. Депресивні стани та частота словесного цькування (відсоток учнів з рівнем депресії вище середнього)

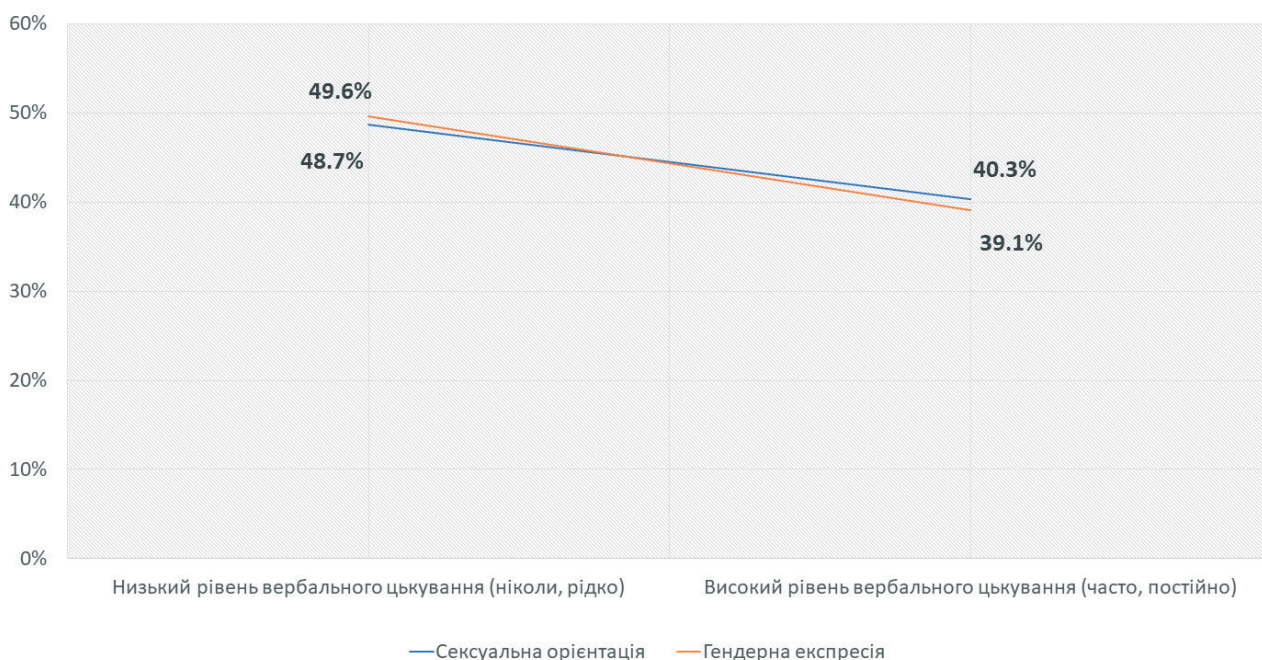

стіше зазнавали словесного цькування за ознакою сексуальної орієнтації чи гендерної експресії (іноді, часто, постійно) рідше визначали свою самооцінку на відносно високому рівні порівняно з тими, які рідше зазнавали словесного цькування – 40,3% проти 49,6% щодо гендерної експресії, 39,1% проти 48,7% щодо сексуальної орієнтації (Діаграма 1.28).¹³

Загалом результати дослідження показують, що прямі знущання можуть призвести до менш дружнього шкільного середовища, нижчої успішності в

навчанні та гіршого благополуччя ЛГБТ-учнів. Щоб забезпечити наявність в ЛГБТ-учнів підтримки у навчальному середовищі та освітніх можливостей, активісти з громади і школи повинні працювати над тим, щоб запобігати і реагувати на знущання в школі. В розділі 2 цього звіту ми проаналізуємо наявність підтримувальних ресурсів у школі, які можуть покращити шкільне життя для ЛГБТ-учнів.

Діаграма 1.28. Залежність рівня самооцінки від частоти вербального цькування (відсоток учнів з рівнем самооцінки вище середнього)

ЧАСТИНА 2: РЕСУРСИ ТА ПІДТРИМКА НА БАЗІ ШКОЛИ

Доступність ресурсів та підтримки на базі школи

ЛГБТ-учні можуть не мати того самого типу підтримки від однолітків у школах та в колективі друзів. Як показано в Діаграмі 2.1, менше за третину (31,8%) ЛГБТ-учнів в Україні вказали, що інші учні школи приймали ЛГБТ-людей (дещо сприйнятливі або дуже сприйнятливі). Крім того, як показано в Діаграмі 2.2, небагато ЛГБТ-учнів повідомили, що мають доступ до програм чи груп для ЛГБТ-людей за межами школи. Тим не менш, понад половина ЛГБТ-учнів в нашому опитуванні вказали, що мають принаймні одного іншого знайомого в школі, що належить до ЛГБТ (див. Діаграму 2.3). Таким чином, доступність ресурсів та підтримки для ЛГБТ-учнів у школі може бути надзвичайно важливою для цієї категорії молоді. Є кілька ключових ресурсів, які можуть сприяти більш безпечній атмосфері та в цілому більш позитивному досвіду освіти для учнів: шкільний персонал, який підтримує ЛГБТ-учнів, ЛГБТ-інклюзивні програмові матеріали та наявна у школі політика щодо того.

Підтримка з боку персоналу школи

Вчителі та інший шкільний персонал, який підтримує ЛГБТ-учнів, слугує ще одним важливим ресурсом для цієї категорії. Можливість поговорити з

небайдужим дорослим у школі може мати значний позитивний вплив на навчальний досвід учнів, особливо тих, які почуваються відкинутими чи зазнають цькування. В нашому опитуванні більшість учнів (59,2%) не могли назвати жодного працівника школи, який, на їхню думку, підтримував ЛГБТ-учнів у школі (див. Діаграму 2.4).

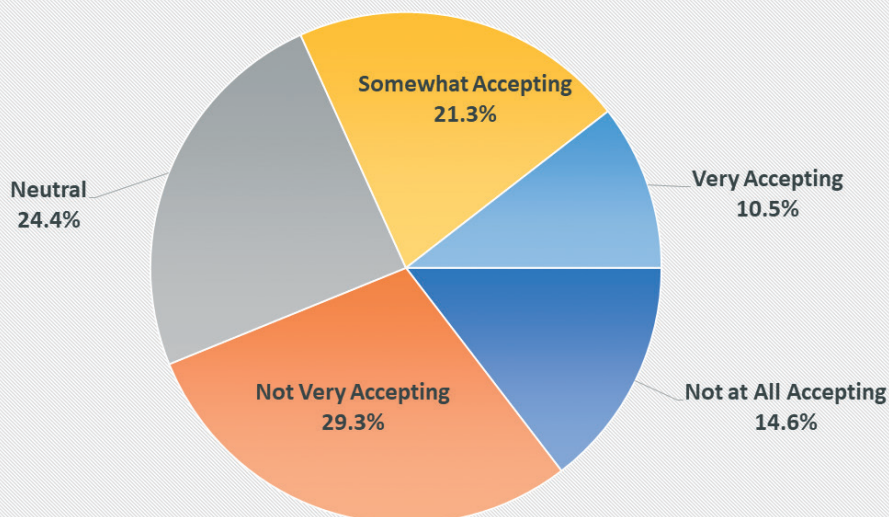
Щоб зрозуміти, наскільки конкретні категорії шкільного персоналу сприймаються учнями як такі, що схильні їх підтримати, ми запитали ЛГБТ-учнів, наскільки комфортно їм було б поговорити сам-на-сам з різними типами шкільного персоналу щодо питань, пов'язаних з ЛГБТ. Як показано в Діаграмі 2.5, більшість ЛГБТ-учнів було б некомфортно спілкуватися з будь-яким персоналом школи про ці питання взагалі; однак шкільні психологи або соціальні працівники сприймаються як найбільш дружні – третина учнів (33,2%) сказали, що їм було б «Частково комфортно» чи «Дуже комфортно» говорити про ЛГБТ-питання з цією категорією персоналу¹⁴. Ми також запитали учнів, чи в них був позитивний або корисний досвід розмови з персоналом школи про ЛГБТ-питання. Очікувано, враховуючи нестачу комфорту в спілкуванні ЛГБТ-учнів зі шкільним персоналом, більшість учнів у нашому опитуванні ніколи не мали такої розмови з працівниками школи (див. Діаграму 2.6)¹⁵.

Інклюзивні програмові ресурси

На досвід ЛГБТ-учнів також може впливати включення інформації, пов'язаної з ЛГБТ, у навчальну програму. Навчання про історичні події, пов'язані

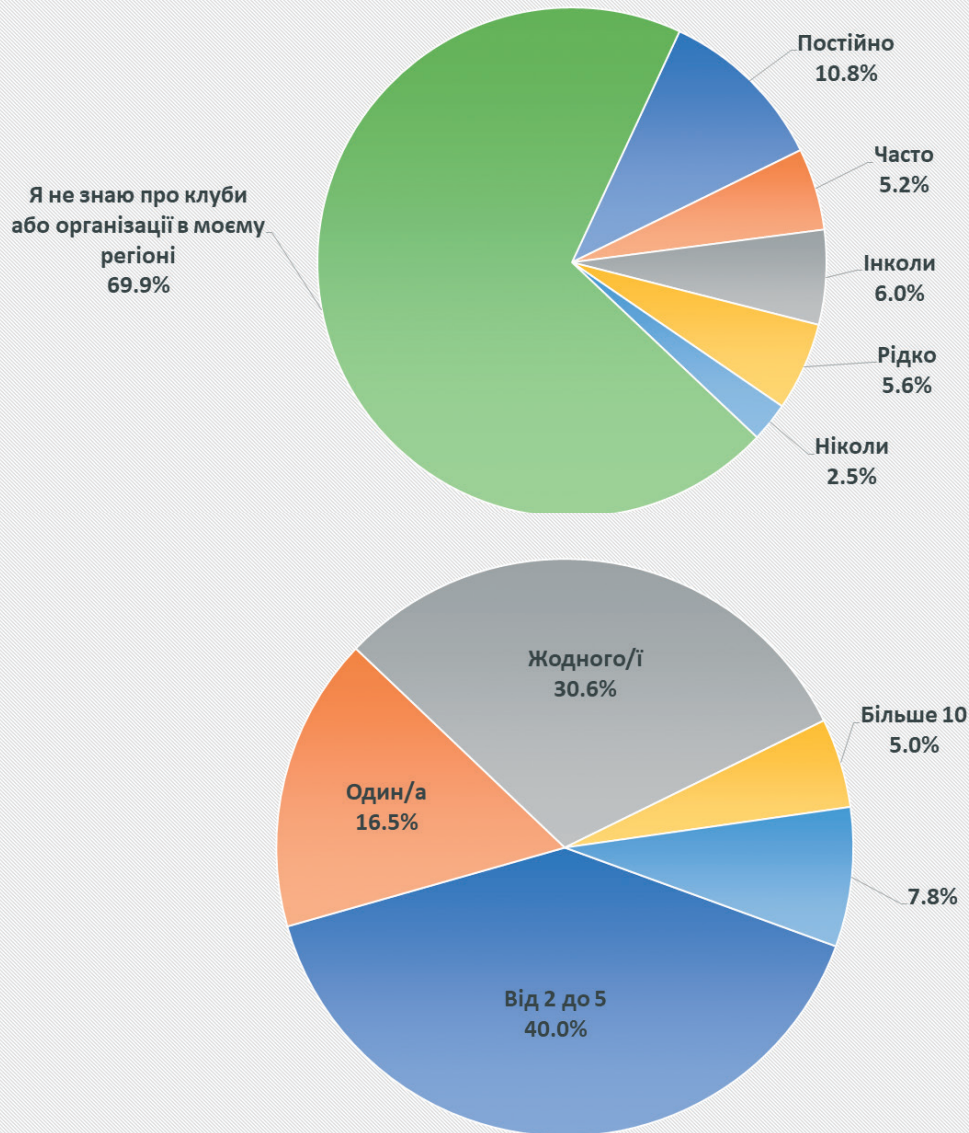
Діаграма 2.1. Відчуття загальної сприйнятливості учнів до ЛГБТ

На твою думку, на скільки сприйнятливими є учні до у твоєї школі до представників ЛГБТ-спільноти?

Діаграма 2.2. Доступність та участь у програмах на клубах для ЛГБТ

Як часто ти береш участь у подіях або відвідуєш клуби для ЛГБТ-молоді поза межами школи?

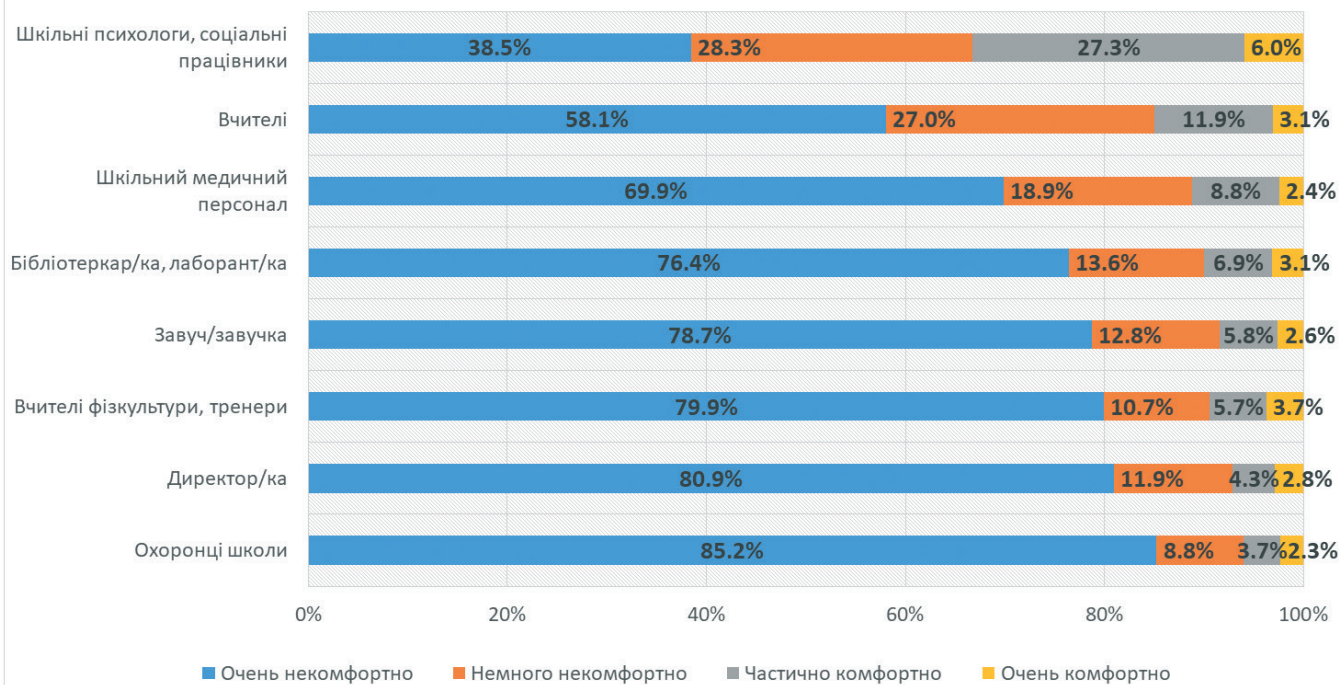

з ЛГБТ, та позитивні рольові моделі можуть покращити зв'язок учнів зі шкільним колективом і надати їм важливу інформацію про спільноту ЛГБТ. В нашому опитуванні ми запитали учнів, чи зустрічали вони позитивне представлення ЛГБТ-людей, історії чи подій на шкільних уроках. Понад половина (56,9%) респондентів відповіли, що отримували лише негативну інформацію (див. Діаграму 2.7), а ще 25,9% сказали, що їх взагалі нічого на цю тему не вчили. Найбільш типовими предметами, де учнів все ж вчили чомусь позитивному на теми, пов'язані з ЛГБТ, були історія, психологія, іноземна мова та українська мова і література. В Таблиці 2.1 показані шкільні предмети та відсоток учнів, які отримували на цих предметах позитивну інформацію, серед тих, хто взагалі отримував позитивну інформацію в школі, а також відсоток тих, хто отримував позитив-

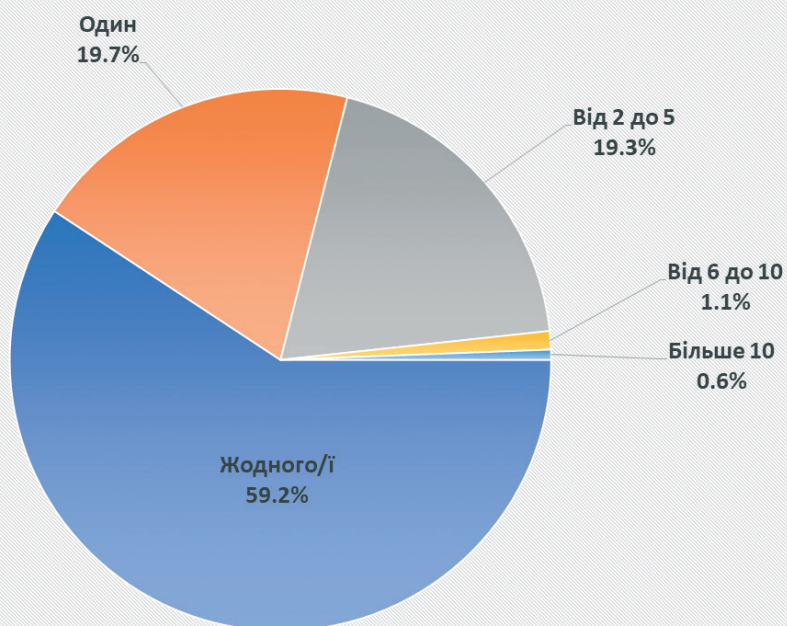
ну інформацію на цьому предметі серед загальної кількості опитаних. Наприклад, серед тих учнів, які отримували будь-яку позитивну інформацію в школі про ЛГБТ-тематику, 30,8% сказали, що це було на уроках історії. Але лише 5,6% з усіх 718 учнів у вибірці отримували позитивну ЛГБТ-інформацію на уроках історії.

Ми також попросили учнів оцінити їхню здатність знайти доступ до інформації про пов'язані з ЛГБТ питання, які залишаються поза межами уваги вчителів на уроках, наприклад, до додаткових матеріалів для читання, в яких включена інформація про ЛГБТ-питання, книжки у шкільній бібліотеці та шкільні комп'ютери, які дозволяють доступ до інформації, пов'язаної з ЛГБТ. Такі типи програмових ресурсів, пов'язаних з ЛГБТ, були недоступними

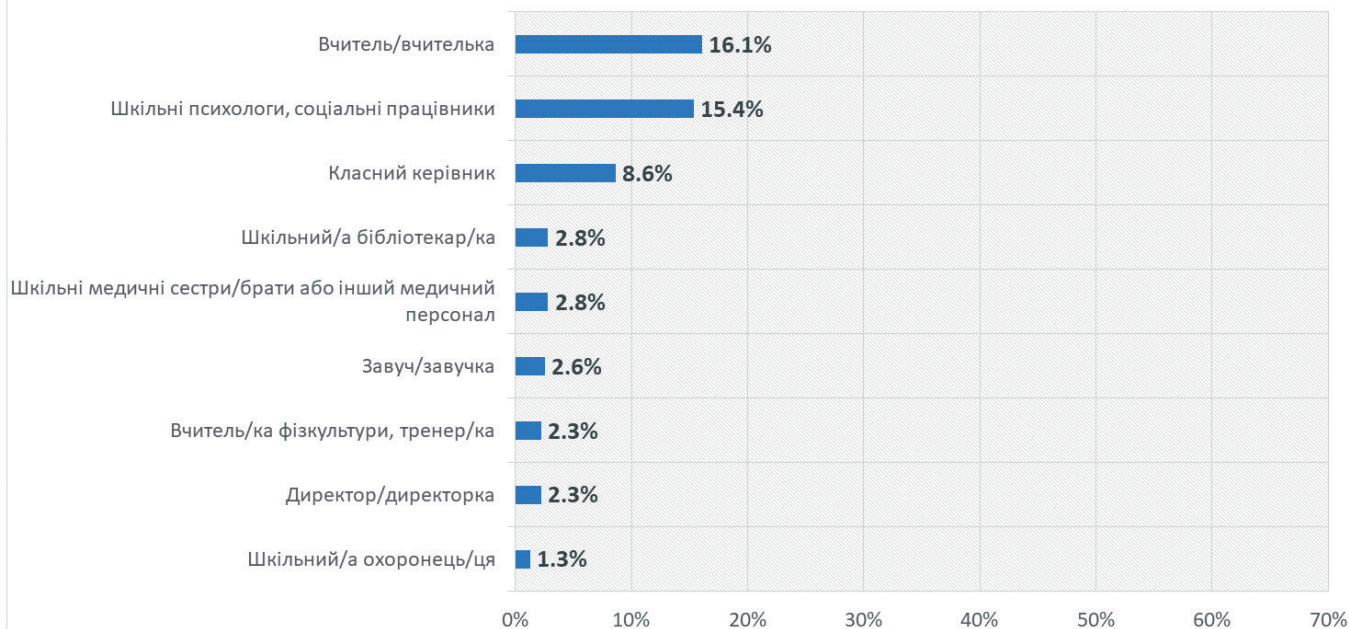
Діаграма 2.5. Відчуття комфорту при обговорення ЛГБТ-питань з вчителями або шкільним персоналом

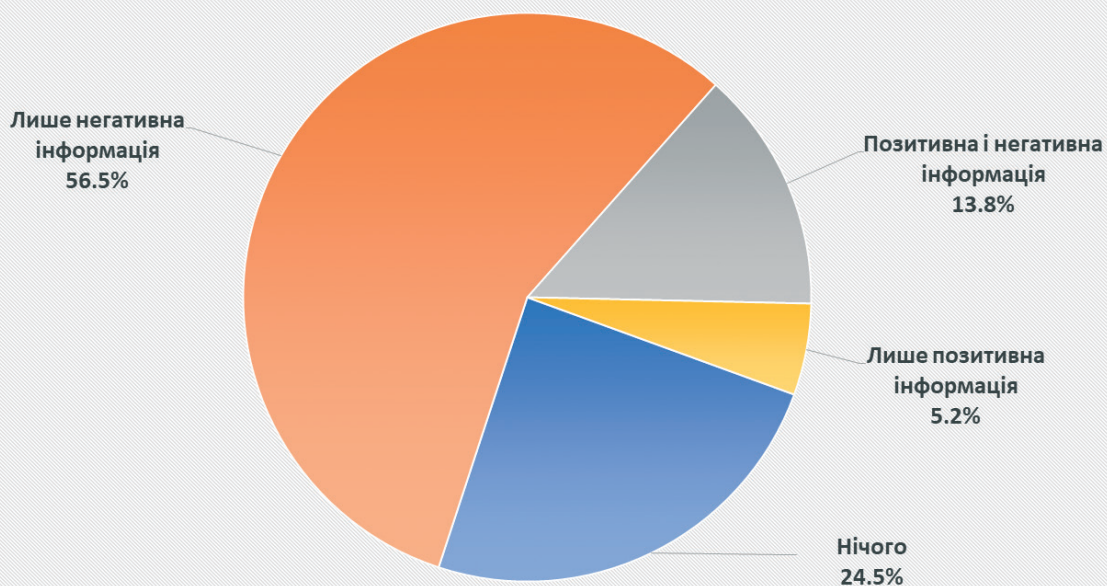
Діаграма 2.4. Кількість працівників школи, які підтримують ЛГБТ

Діаграма 2.6. Представники шкільного персоналу, від яких учні отримали підтримку з провду ЛГБТ-аспектів (відсоток учнів, що мали хоча б одну таку розмову впродовж останнього року)

Діаграма 2.7. Відсоток учнів, яким у школі викладали теми, пов'язані з ЛГБТ: позитивний і негативний зміст

для більшості опитаних ЛГБТ-учнів, як показано в Діаграмі 2.8. Менш ніж кожен десятий учень сказав, що має доступ до бібліотечних матеріалів чи підручників з ЛГБТ-інформацією, і лише 2 з 10 сказали, що мають інтернет-доступ до інформації, пов'язаної з ЛГБТ, зі шкільних комп'ютерів.

Таблиця 2.1. Позитивна репрезентація тем, пов'язаних з ЛГБТ, в навчальному процесі

% серед учнів, які отримували позитивну інформацію, пов'язану з ЛГБТ, в школі*	(n = 130)	% всіх учнів в опитуванні (n = 718)
Історія	30.80%	5.60%
Психологія	26.90%	4.90%
Іноземні мови	25.40%	4.60%
Українська мова/література	23.80%	4.30%
Природничі науки	16.20%	2.90%
Уроки здоров'я	13.10%	2.40%
Соціологія	13.10%	2.40%
Математика	9.20%	1.70%
Образотворче мистецтво	9.20%	1.70%
Музика	8.50%	1.50%
Фізичне виховання	6.90%	1.30%
Інший варіант (напр. Інформатика, Зарубіжна література)	18.50%	3.30%

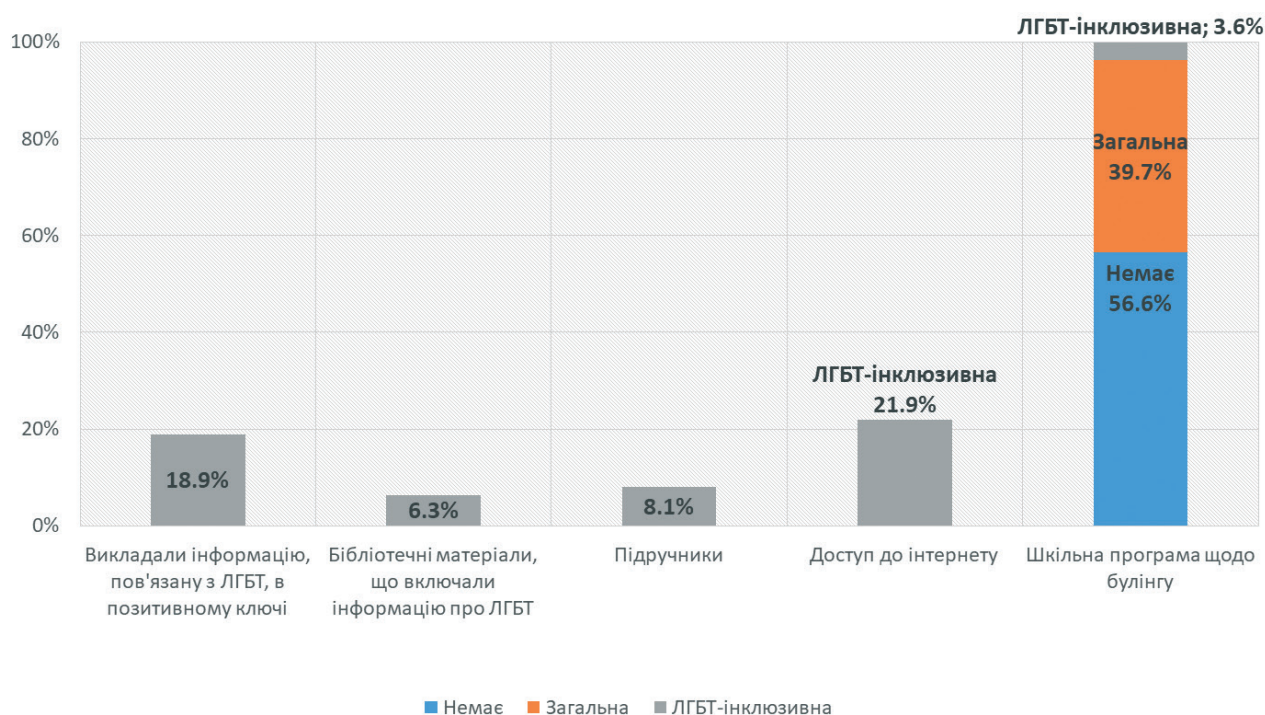
* Оскільки респонденти могли обирати кілька відповідей, категорії не є взаємовиключними. Таким чином, загальна сума відсотків перевищує 100%.

У школах бувають програми, які конкретно направлені на боротьбу з булінгом, цькуванням та насильством. Однак ці програми можуть не включати конкретну інформацію щодо знуцань над найбільш поширеними категоріями учнів, які стають жертвами, наприклад ЛГБТ-учнів. Ми запитали учнів, чи їх колись вчили про явище булінгу та чи включало таке навчання інформацію про булінг ЛГБТ. Як показано в Діаграмі 2.8, більшість ЛГБТ-учнів повідомили, що в них у школі немає такої програми (56,6%), а з тих, хто сказав, що така програма в них була, дуже мало вказали, що вона включала інформацію про сексуальну орієнтацію і гендерну ідентичність чи експресію.

Шкільна політика щодо боротьби з булінгом, цькуванням і нападами

Шкільна політика (наказ шкільного голови спрямований запобігати цькуванню), покликана боротися з булінгом, цькуванням і нападами в школі, є потужним інструментом створення шкільного середовища, де учні почуваються в безпеці. Така політика може відкрито встановлювати захист за ознакою особистих характеристик, включно з сексуальною орієнтацією та гендерною ідентичністю чи експресією. У цьому звіті ми застосовуємо поняття «цілісної» політики як такої, що відкрито подає список захисту на основі особистих характеристик, включаючи і сексуальну орієнтацію, і гендерну ідентичність чи експресію. Коли школа має і застосовує цілісну політику, особливо таку, що включає в тому числі процедуру для повідомлення про інциденти шкільній адміністрації, це дає зрозуміти, що булінг, цькування

Діаграма 2.8. Відгуки ЛГБТ-учнів про доступність програмових навчальних ресурсів, пов'язаних з притидією булінгу до ЛГБТ

та напади неприйнятні і їх не потерплять. Цілісна шкільна політика також може надати учням більший захист від знущань, оскільки вона може чітко продемонструвати, що різні форми булінгу, цькування та нападів не допускаються. Вона також може стати сигналом, що адміністрація школи серйозно сприймає безпеку учнів, включно з безпекою ЛГБТ-учнів.

Учнів також запитали, чи в їхній школі була наявна політика роботи з булінгом, цькуванням чи нападами в школі, і чи така політика відкрито включала сексуальну орієнтацію та гендерну експресію. Як показано в Таблиці 2.2, більшість учнів (83,8%) вказали, що в їхній школі такої політики немає або їм про неї нічого не відомо, і лише 2,1% сказали, що в їхній школі є політика, в якій згадується сексуальна орієнтація чи гендерна ідентичність.

Таблиця 2.2. Відповіді ЛГБТ-учнів про політику щодо булінгу, цькування та нападів

Жодної політики (не впевнений/-а)	83.80%
Наявна політика	16.20%
Загальна (не включає ні сексуальної орієнтації, ні гендерної ідентичності / не впевнений/-а, чи вона їх включає)	14.20%
Включає лише сексуальну орієнтацію	0.70%
Включає лише гендерну ідентичність	0.80%
Включає сексуальну орієнтацію і гендерну ідентичність	0.60%

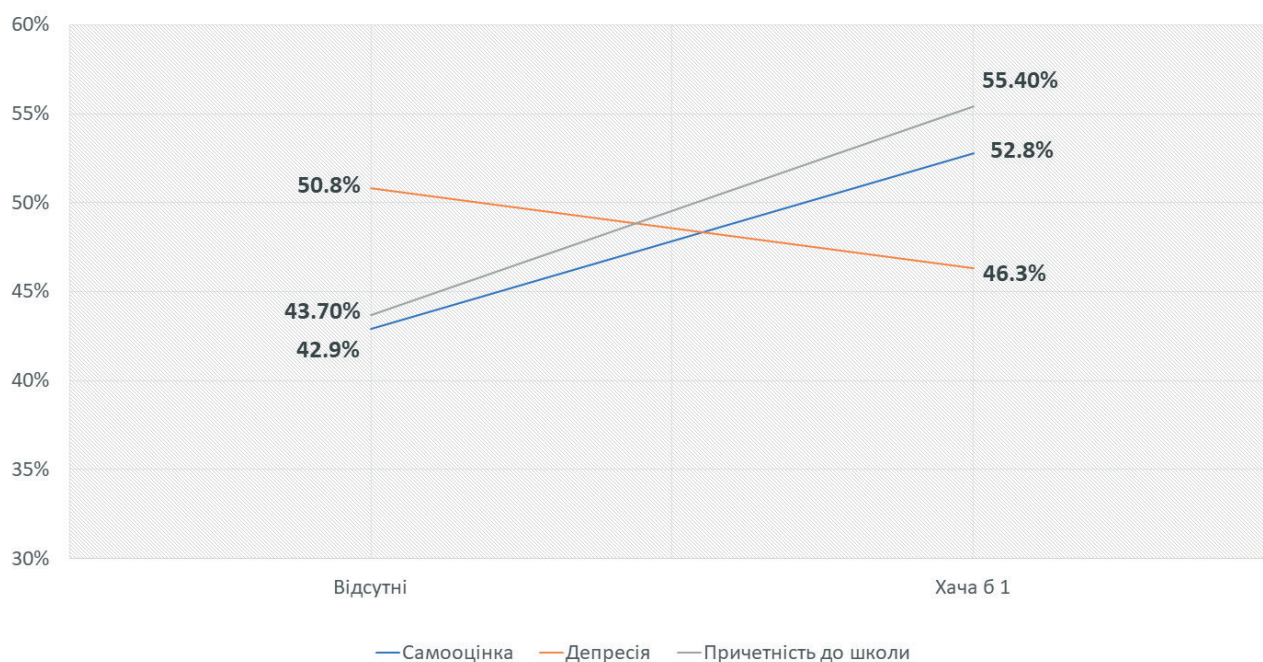
Цінність ресурсів та підтримки у школі

Ресурси на базі школи, такі як шкільний персонал, який підтримує, навчальні програми, які включають питання ЛГБТ, та чітка політика щодо повідомлення про булінг, цькування та напади можуть бути чинником позитивного середовища в школі для ЛГБТ-учнів. У цьому розділі ми розглядаємо взаємозв'язок між інституційною підтримкою в школі та шкільною атмосферою, а також зв'язок з іншими освітніми факторами, такими як прогули, навчальні досягнення та прагнення.

Шкільний персонал, який підтримує

Наявність підтримки з боку вчителів та персоналу школи може мати позитивний вплив на навчальний досвід будь-якого учня, збільшуючи їхню мотивацію вчитися та позитивну залученість до шкільного життя. Враховуючи, що ЛГБТ-учні часто відчувають, що в школі вони небажані та не в безпеці, доступ до шкільного персоналу, який надає підтримку, може бути критично важливим для створення кращого навчального середовища для ЛГБТ-учнів. Таким чином, ми дослідили взаємозв'язок між наявністю шкільного персоналу, який їх підтримує, та кількома показниками атмосфери в школі і виявили, що наявність працівників, які підтримують ЛГБТ-учнів, є критично важливою для покращення атмосфери в школі.

Діаграма 2.9. Залежність наявності дружніх представників шкільного персоналу та рівнів самооцінки, депресії та відчуття причетності до школи (відсоток учнів з рівнем психологічних наслідків вище середнього)

Безпека в школі та прогули. Наявність персоналу, що підтримував ЛГБТ-учнів, була прямо пов'язана з більш позитивними емоціями щодо школи та освіти, про які говорили ЛГБТ-учні. Учні, які вказали вищу наявність вчителів та шкільних працівників, які підтримували ЛГБТ-учнів, були:

- Більш схильні повідомляти, що учнівський колектив в цілому більш сприйнятливо ставився до ЛГБТ-людей (63,0% проти 51,1%).
- Менш схильні пропускати навчальні дні в школі через відчуття небезпеки (30,0% з двома чи більше вчителями, що їх підтримували, проти 38,3% без вчителів, що їх підтримували, і 40,4% з лише одним таким вчителем)¹⁶.

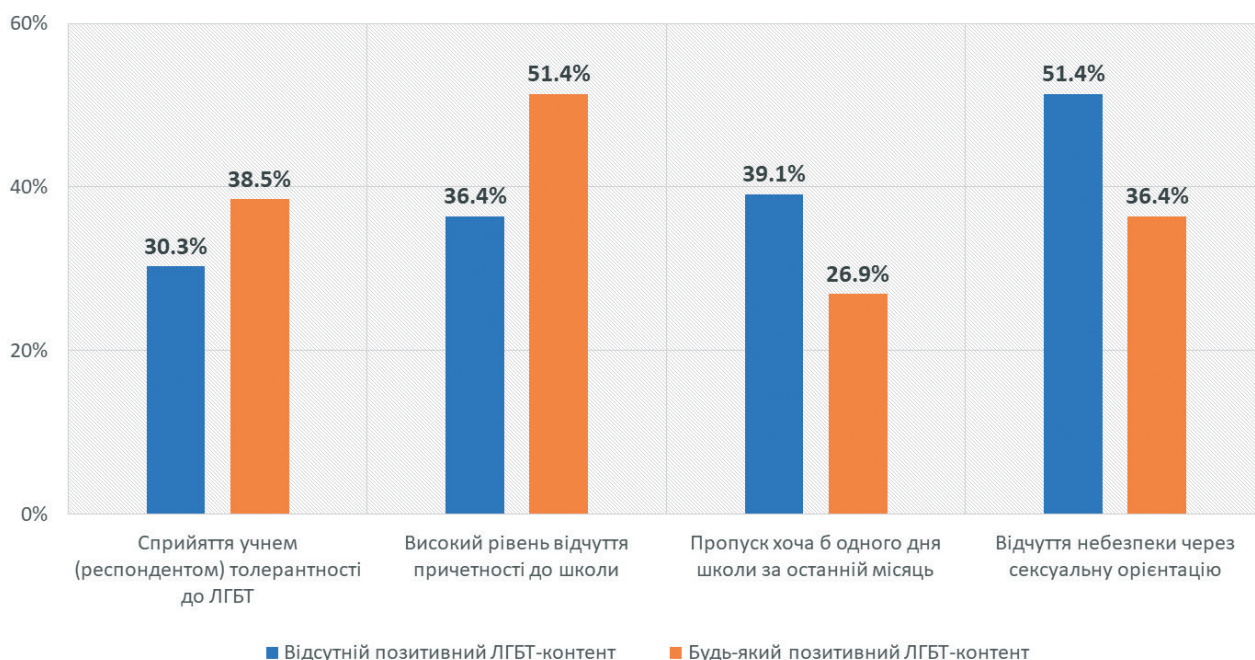
Добробут учнів. Наявність підтримки дорослого позитивно впливає на будь-яких учнів. Але для ЛГБТ-учнів, які можуть бути більш ізольованими і можуть ставати жертвами дискримінації та насильства, підтримка з боку дорослих у школі може бути ще більш важливою. В нашому дослідженні ми виявили, що учні, які повідомили про наявність у їхній школі вчителів та інших працівників, які підтримували ЛГБТ-учнів, також вказували вищі рівні самооцінки та нижчі рівні депресії¹⁷.

Інклюзивна навчальна програма

Включення до програми питань, пов'язаних з ЛГБТ, в позитивному ключі може допомогти ЛГБТ-учням почуватися більш цінними членами шкільного колективу, а також може сприяти більш позитивному ставленню до ЛГБТ-питань і людей серед їхніх однокласників, таким чином створюючи більш позитивний клімат у школі. Власне, як показано в Діаграмі 2.10, ЛГБТ-учні, які отримували позитивну інформацію про ЛГБТ-людей, історію та заходи були:

- більш схильними вказувати, що учнівський колектив в цілому сприйнятливо ставиться до ЛГБТ-людей (38,5% проти 30,3%);
- більш схильними почуватися в школі на своєму місці (51,4% проти 36,4%);
- менш схильними пропускати навчальні дні через відчуття небезпеки (26,9% проти 39,1%); і
- менш схильними почуватися в небезпеці в школі через свою сексуальну орієнтацію (36,4% проти 51,4%)¹⁸.

Діаграма 2.10. Залежність наявності позитивного ЛГБТ-контенту та відчуттів щодо школи

ЧАСТИНА 3: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Україні притаманне регіональне різноманіття в економічному, культурному та політичному розрізах і тому важливо розуміти як досвід ЛГБТ-учнів у школах може відрізнятися в різних частинах держави. З цих причин ми дослідили відмінності у сприйнятті ЛГБТ-учнями ворожої мови, дискримінації, віктимізації та наявності ЛГБТ-дружніх ресурсів у школах залежно від регіонів країни, відповідно розподіл відбувся наступним чином – Захід, Схід, Центр та Північ (територіальна наближеність до столиці), Південь¹⁹.

Загалом виявилось, що ЛГБТ-учні в Україні мають доволі схожі умови у школах і відповідно подібний досвід. Не має значних відмінностей по регіонах щодо досвіду чути мову ворожнечі чи зазнавати цькування або нападів у школі. Проте є деякі відмінності щодо відчуття безпеки у школі через наявність певних особистих характеристик, котрі не належать до переліку ЛГБТ-ідентичностей. ЛГБТ-учні на Сході України частіше почувалися в небезпеці через свою інвалідність, ніж в інших регіонах²⁰. В той же час дуже мала кількість учнів по всій країні почувалася в небезпеці через здатність використання україн-

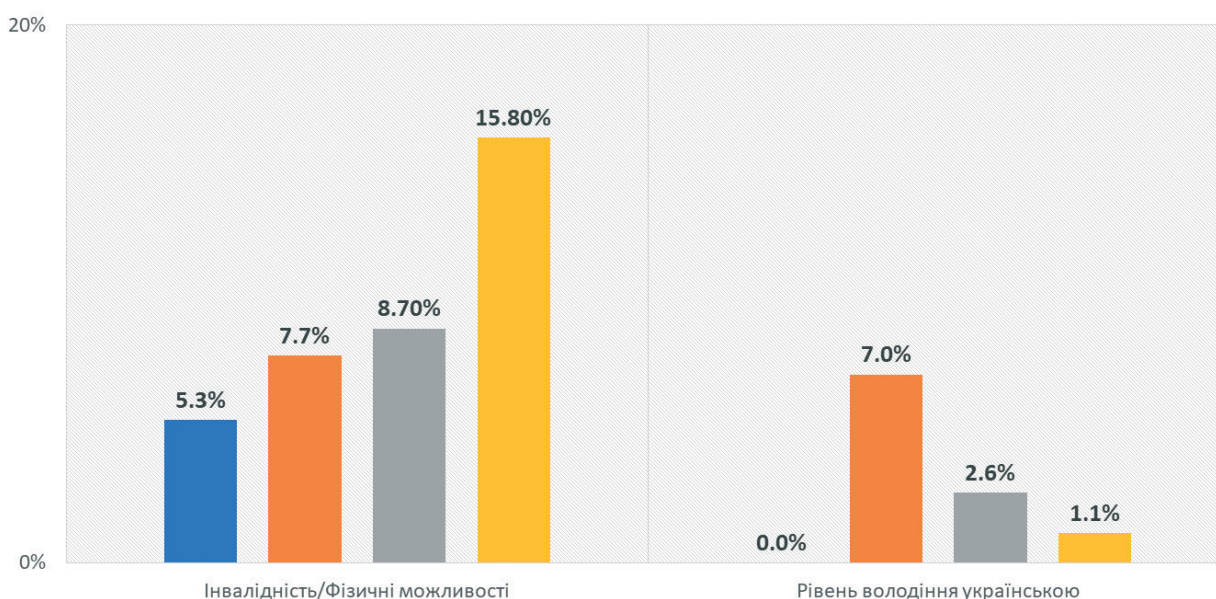
ської мови; відсоток учнів, які почувалися через це в небезпеці дещо вищий в Центральній та Північній Україні, ніж в інших регіонах²¹. (Див Діаграму 3.1.)

Також виявлені відмінності у позитивні підтримці ЛГБТ-учнів. Респонденти із Південної частини України зазначили значно вищу кількість дружніх представників шкільного персоналу порівняно із Східною частиною і порівняно вищі, ніж в Західних, Центральних та Північних регіонах²².

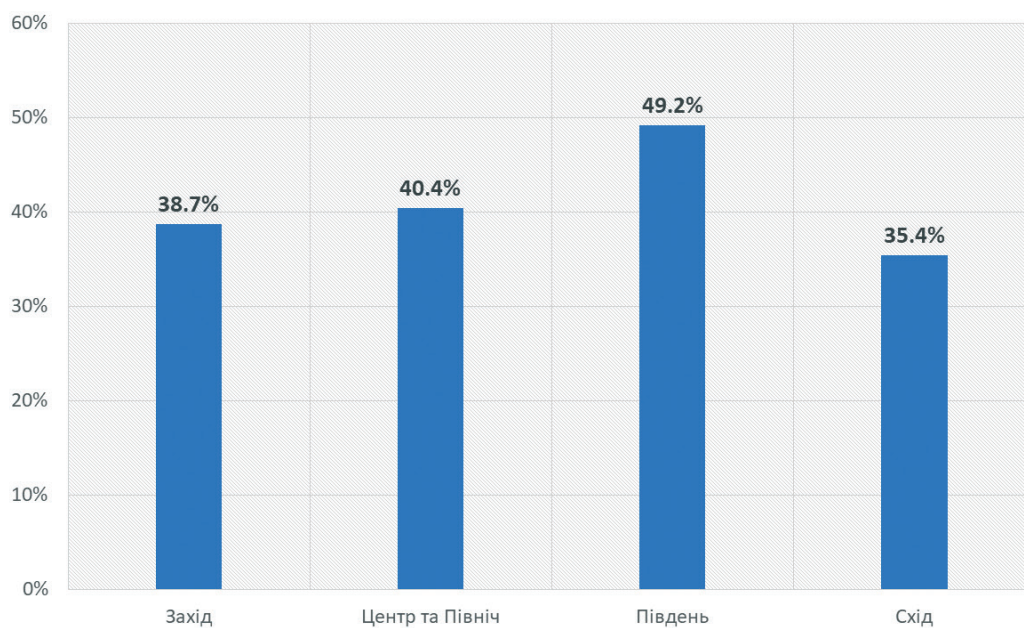
Аналогічно не було виявлено відмінностей у регіонах щодо позитивного навчання зфокусованого на ЛГБТ-тематичі, проте учні Південних регіонів значно частіше зазначали, що їм подають негативну інформацію щодо ЛГБТ на уроках у школі, ніж учні Західних регіонів²³.

Були виявлені дані, котрі свідчать про наявність регіональних відмінностей у соціальному прийнятті ЛГБТ та доступності ресурсів спільноти. ЛГБТ-учні Західних регіонів України значно рідше доповідали про доступність груп для квір-молоді чи наявності ком'юніті-центрів, ніж представники зі Східної, Центральної та Північної України²⁴. ЛГБТ-учні Східної та Південної України відзначили, що їхні ровесники є значно сприйнятливішими до ЛГБТ, ніж у Західній, Центральній та Північній частині країни²⁵. Найменш соціально сприйнятливими до ЛГБТ виявилися ровесники респондентів Західної України.

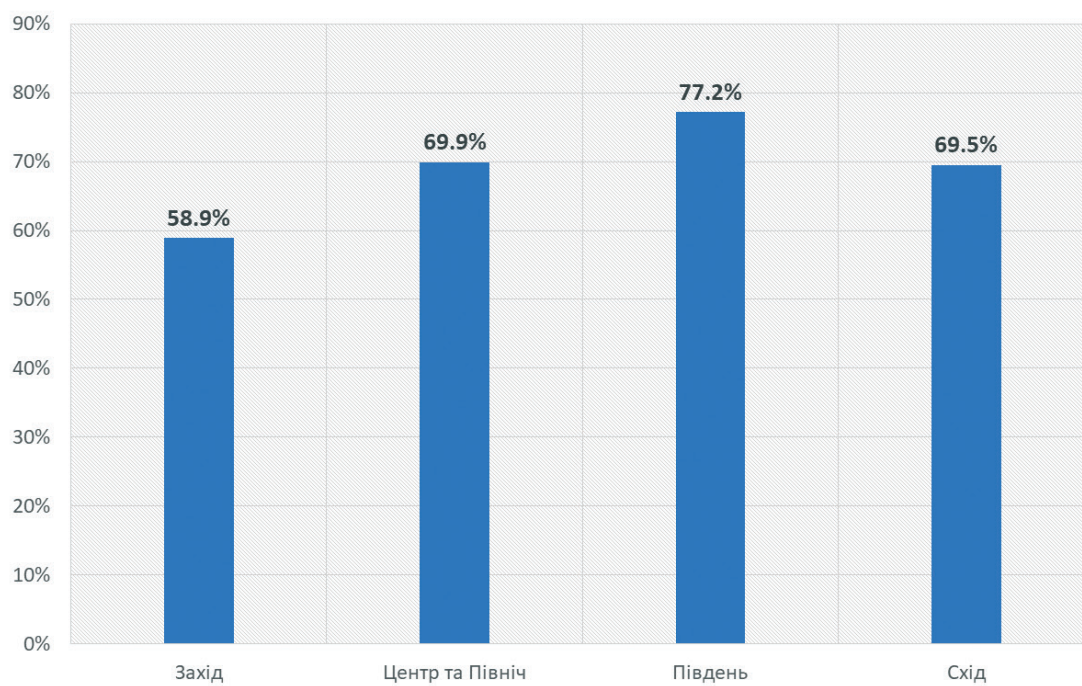
Діаграма 3.1. Причини сприйняття себе в небезпеці у школі

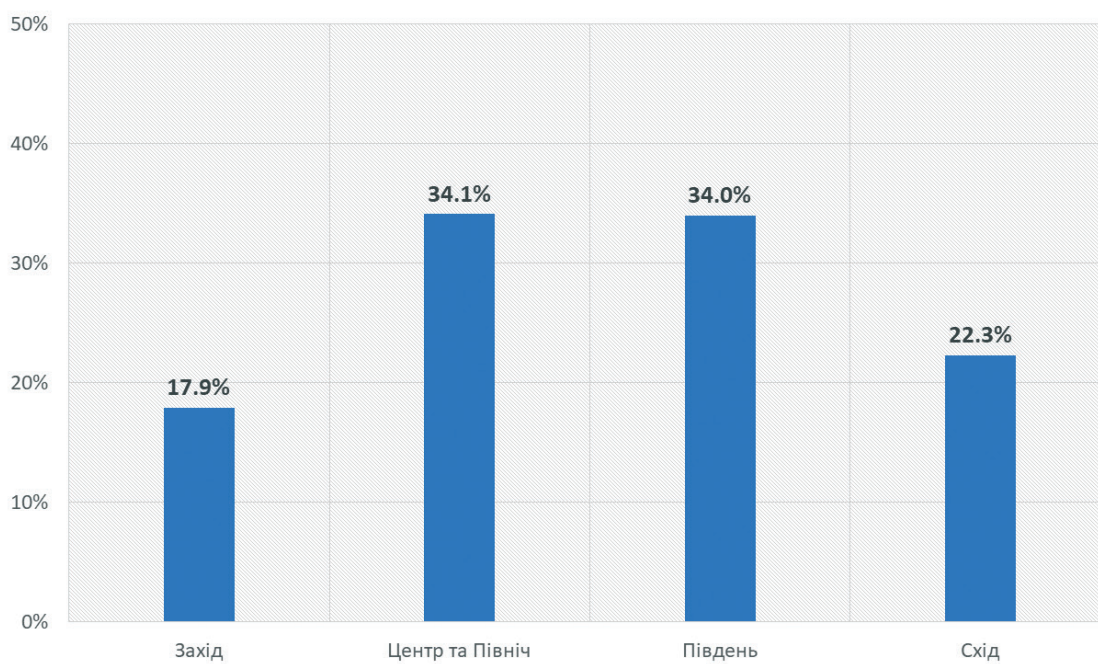
Діаграма 3.2. Регіональні відмінності: Наявність серед персоналу школи друзніх до ЛГБТ осіб (1 та більше)

Діаграма 3.3. Вивчення негативного контенту на ЛГБТ-тематику

Діаграма 3.3. Регіональні відмінності: Відсоток респондентів, котрі і зазначили доступність груп та центрів для ЛГБТ-молоді

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Національне дослідження шкільного середовища в Україні у 2016-2017 навчальному році виявило, що школа часто є небезпечним середовищем для ЛГБТ-учнів та учениць, більшість з яких постійно чують на свою адресу негативні висловлювання, а також зазнають віктимізації та дискримінації.

Для багатьох ЛГБТ-учнів та учениць школа перетворилася на джерело небезпеки через персональні характеристики: сексуальну орієнтацію, гендерну експресію (наскільки традиційно маскуліною чи фемінною є їхня поведінка) та розміри тіла чи вагу тощо.

Приблизно половина респондентів зазначили, що протягом минулого року почували себе в небезпеці у шкільному середовищі через сексуальну орієнтацію, майже третина – через розміри тіла, ще стільки ж – через гендерну експресію. Як наслідок: значна частина ЛГБТ-підлітків намагається уникати шкільних заходів та школи в цілому.

Багато учнів та учениць повідомили про факти фізичного насилля через сексуальну орієнтацію та гендерну експресію протягом минулого навчального року. Найбільш розповсюджені штовхання, смикання, негативні висловлювання. Також були непоодинокі випадки фізичних нападів (побиття, нанесення тілесних ушкоджень).

Майже половина респондентів за останній рік стали жертвами кібербулінгу - електронної форми цькування через текстові повідомлення чи пости в соціальних мережах.

Коли учні та учениці почуваються захищеними у стінах школи, вони демонструють вищу успішність у навчанні. Наявність шкільних ресурсів для ЛГБТ та підтримка з боку шкільного персоналу забезпечують кращі враження від школи та академічні успіхи. На жаль, в Україні більшість шкіл не забезпечує цих критично важливих ресурсів для своїх учнів та учениць.

Несприятливий шкільний клімат негативно впливає на результати навчання та стан психічного здоров'я ЛГБТ-учнів. Результати дослідження засвідчують, що пережитий досвід частого вербального цькування має безпосередній вплив на академічні здібності учнів: діти демонструють гіршу успішність, удвічі частіше прогуляють уроки та часто відмовляються продовжувати навчання у школі після 9-го класу.

Варто зазначити, що більша частина ЛГБТ-школярів замовчує факти вербального цькування та фізичного насилля перед шкільним персоналом та, навіть, батьками. Діти, які наважились поділитися складними ситуаціями зі свого життя з дорослими, часто отримували пораду просто не звертати увагу.

Більша частина респонденток та респондентів зазначили, що не в змозі ідентифікувати хоча б одного представника чи представницю шкільного персоналу, здатного забезпечити підтримку для ЛГБТ.

Переважає більшість ЛГБТ-учнів та учениць зазначили, що розмовляти про проблеми ЛГБТ з кимось

із працівників школи їм некомфортно, проте третина з них зауважила, що вони могли б поговорити про це зі шкільними психологом.

Більша частина опитаних учнів та учениць вказали, що у їхньому навчанні педагоги використовували лише негативну інформацію щодо ЛГБТ. Але були випадки, коли на уроках історії, психології, іноземної мови, української мови та літератури респонденти чули позитивну інформацію про ЛГБТ.

Дослідження показало, що поширення інформації про ЛГБТ чи позитивні згадки підвищують рівень толерантності серед учнівського колективу, а ЛГБТ-школярі та школярки мають вищу включеність у шкільні процеси та рідше пропускають школу.

Висновки та поведінка шкільного персоналу щодо ЛГБТ в цілому та ЛГБТ-учнів та учениць зокрема є дуже невтішними. На нашу думку, потрібно і надалі досліджувати особливості шкільного клімату, його впливу на успішність учнів та їхнє самопочуття.

Зважаючи на результати, отримані під час нашого дослідження, ми рекомендуємо:

- Розробити шкільні політики та практичні інструкції (котрі включатимуть сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність), спрямовані на попередження, заборону та усунення проявів булінгу, які матимуть чіткий алгоритм дій шкільного персоналу в таких ситуаціях.
- У межах підвищення професійної кваліфікації забезпечити навчання працівників та працівниць шкіл способом попередження, розпізнавання та протидії булінгу у школах, а також обізнаності в ЛГБТ-тематичі та сексуальному вихованні.
- Проводити навчання шкільного персоналу безпосередньо в школі. Навчання може мати різні форми, наприклад, тренінги, збори персоналу з короткими повідомленнями, одноденні тренувальні заняття та навчання шляхом моделювання поведінки. Школи можуть обрати будь-яку комбінацію цих варіантів навчання на основі наявного фінансування, кадрових ресурсів та часу. Якщо школа не має особистих ресурсів на навчання протидії дискримінації та цькуванню у школі, вона може співпрацювати з різними фондами чи організаціями, для яких ці питання є пріоритетними.
- Навчати дітей розпізнавати випадки харасменту. Так вони зможуть повідомляти про випадки харасменту, якщо це станеться з ними чи з кимось іншим. Діти повинні вміти захистити себе та знати, куди можна звернутися за допомогою. Відпрацюуйте конкретні алгоритми та стратегії захисту, такі, як, наприклад, гумор.
- Проводити бесіди з школярами та їхніми батьками про важливість комунікації між ними. Лише 15 хвилин розмови на день з дитиною дадуть їй впевненість, що дорослі готові її вислухати та підтримати, а за потреби і допомогти.
- Організовувати заходи з профілактики харасменту у школі. Це сприятиме боротьбі із різними проявами булінгу. Для цього теж потрібно розробити та впроваджувати спеціальне нав-

чання для вчителів та школярів.

- Створювати шкільні гуртки, клуби, групи, спрямовані на вивчення проявів різноманіття сексуального виховання та просвіти, де ЛГБТ-учні зможуть отримати психологічну та соціальну підтримку.
- Організовувати безпечне середовище. Школярі мають почувати себе безпечно у школі (у класі, бібліотеці, коридорах, туалеті тощо) у присутності вчителя чи іншого представника шкільного персоналу і без нього. Діти повинні не боятися повідомляти про випадки насилля, навіть якщо вони виявилися просто випадковими спостереженнями. Для цього їм необхідна впевненість у їхній подальшій безпеці.
- Розробити такі шкільні політики та правила, які не будуть принижувати та заважати проявам людської індивідуальності, як під час навчання, так і під час позашкільних заходів (дискотек, фестивалів, виставок).
- Створити навчальні ресурси та програми для підвищення обізнаності щодо проявів різноманіття у суспільстві (зокрема сексуального) та зниження рівня стигми до представників дискримінованих соціальних груп в Україні.

Такий комплекс заходів дозволить нам рухатися у майбутнє, де всі учениці та учні матимуть рівні можливості до навчання та досягнення успіхів у школі, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності чи гендерної експресії. А це стане вагомим підґрунтям для створення демократичного інклюзивного суспільства в Україні.

Обмежене застосування

Методи, що використовувались для опитування, дозволили створити репрезентативну вибірку ЛГБТ-учнів по всій Україні. Однак важливо розуміти, що наша вибірка репрезентативна лише щодо молодих людей, які ідентифікують себе як лесбійки, геї, бісексуал(к)и чи трансгендерні люди (чи мають іншу не гетеросексуальну орієнтацію або не дисгендерну гендерну ідентичність) і мають якийсь зв'язок із ЛГБТ-спільнотою (це може бути через місцеву молодіжну організацію або онлайн, включно із соцмережами). Як зазначено в розділі «Методи і вибірка», окрім оголошення опитування через ЛГБТ-спільноти, ЛГБТ-орієнтовані соцмережі та молодіжні правозахисні організації, ми проводили таргетовану рекламу в соцмережі Фейсбук, щоб розширити охоплення аудиторії та одержати більш репрезентативну вибірку. Реклама на Фейсбуці дозволила взяти участь в опитуванні учням, в яких обов'язково були будь-які зв'язки з ЛГБТ-спільнотою. Однак реклама в соцмережі показувалась лише тим учням, у яких в профілі були ознаки того, що вони належали до ЛГБТ. ЛГБТ-молодь, якій некомфортно ідентифікувати себе як ЛГБТ, таким чином не отримала доступу до опитування, тож вони можуть бути недостатньо представленими у вибірці. Таким чином, недостатньо представленою в вибірці може бути, можливо, найбільш ізольована категорія ЛГБТ-молоді – ті, в кого немає зв'язків з

ЛГБТ-спільнотою, доступу до онлайн-ресурсів та підтримки і яким некомфортно ідентифікувати себе як ЛГБТ у профілі на Фейсбуку.

З наших даних ми також не можемо зробити ніяких висновків про досвід молоді, яка веде одностатеву сексуальну активність або відчуває потяг до представників своєї статі, але при цьому не ідентифікує себе як ЛГБТ. Такі підлітки можуть бути більш ізольованими, непоінформованими про наявність підтримувальних ресурсів, а якщо вони й поінформовані, їм може бути незручно їх використовувати. Подібним чином, підлітки, гендерна ідентичність яких відрізняється від приписаної при народженні, але які при цьому не ідентифікують себе як трансгендерних людей, можуть також бути більш ізольованими та не мати такого доступу до ресурсів, як молодь у нашому опитуванні.

Важливо також зазначити, що наше дослідження відображає лише досвід ЛГБТ-учнів, які навчалися у школі протягом 2015-го року. Хоча наша вибірка дозволяє взяти участь учням, які покинули школу в якийсь момент протягом 2015, вона все ж не відображає досвід ЛГБТ-молоді, яка вже покинула школу до 2015. Досвід такої молоді, ймовірно, відрізняється від досвіду учнів, які продовжують навчання, особливо що стосується ворожої атмосфери в школі, доступу до підтримувальних ресурсів, жорсткості шкільної дисципліни, втручання ювенальної чи кримінальної юстиції та відсутність постійного місця проживання.

Нарешті, дані нашого дослідження перехресні (тобто дані, які ми зібрали в один момент часу), що означає, що ми не можемо визначити причинно-наслідкові зв'язки. Наприклад, хоча ми говоримо про взаємозв'язок між кількістю шкільного персоналу, який підтримує ЛГБТ, та успішністю учнів у навчанні, ми не можемо сказати, що щось із них є причиною, а щось – наслідком.

Беручи до уваги ці обмеження, ми все ж вважаємо, що наші спроби залучити різних учасників опитування допомогли створити вибірку ЛГБТ-учнів, яка найбільш точно відображає категорію ЛГБТ-учнів середньої і старшої школи серед населення загалом.

ПРИМІТКИ

- 1 Середня різниця між групами у частоті словесного цькування за ознакою сексуальної орієнтації була проаналізована за допомогою серії однофакторних дисперсійних аналізів (ANOVA): $F(4, 696) = 4.52, p < .01$. Однофакторні аналізи вважалися суттєвими при $p < .05$.
- 2 Середня різниця у частоті фізичного цькування між типами аналізувалась із використанням множинного дисперсійного аналізу повторних вимірів: слід Піллая = .19, $F(3, 665) = 51.96, p < .001$. Одномірні наслідки враховувались при $p < .05$. Рівні фізичного цькування за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної експресії суттєво не відрізнялись між собою, але за цими ознаками вони були вищими за інші типи фізичного цькування; Відсотки наведено з ілюстративною метою.
- 3 Середня різниця у частоті фізичних нападів між типами аналізувалась із використанням множинного дисперсійного аналізу повторних вимірів: слід Піллая = .06 $F(3, 661) = 14.09, p < .001$. Одномірні наслідки враховувались при $p < .01$. Рівні фізичних нападів за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної експресії суттєво не відрізнялись між собою, але за цими ознаками вони були вищими за інші типи фізичних нападів; Відсотки наведено з ілюстративною метою.
- 4 Середня різниця між групами за частотою словесного цькування за ознакою сексуальної орієнтації аналізувалась за допомогою серії однофакторних дисперсійних аналізів (ANOVA): $F(4, 696) = 4.52, p < .01$. Однофакторні аналізи вважалися суттєвими при $p < .05$.
- 5 Середня різниця між групами за частотою словесного цькування за ознакою гендерної експресії аналізувалась за допомогою серії однофакторних дисперсійних аналізів (ANOVA): $F(4, 684) = 4.34, p < .01$. Однофакторні аналізи вважалися суттєвими при $p < .05$.
- 6 Взаємозв'язок між середнім балом та серйозністю знущань досліджувався за допомогою кореляцій Пірсона. Знущання за ознакою сексуальної орієнтації: $r = -.11, p < .01$; Знущання за ознакою гендерної експресії: $r = -.13, p < .001$.
- 7 Взаємозв'язок між прогулами школи та серйозністю знущань досліджувався за допомогою кореляцій Пірсона. Знущання за ознакою сексуальної орієнтації: $r = .37, p < .001$; Знущання за ознакою гендерної експресії: $r = .35, p < .001$. Відсотки наведено з ілюстративною метою.
- 8 Пункти для оцінки відчуття причетності в школі було взято з опитування 2012 року за Програмою для міжнародної оцінки учнів ОЕСР: <http://www.oecd.org/pisa>.
- 9 Взаємозв'язок між відчуттям причетності в школі та серйозністю знущань досліджувався за допомогою кореляцій Пірсона. Знущання за ознакою сексуальної орієнтації: $r = -.35, p < .001$; Знущання за ознакою гендерної експресії: $r = -.35, p < .001$. Відсотки наведено з ілюстративною метою.
- 10 Рівень депресії вимірювався за допомогою двадцятирівневої шкали лайкертівського типу для оцінки депресії Центру епідеміологічних досліджень (Ітон та ін., 2004), яка включає такі пункти як «За останній тиждень я відчував/-ла надію, думаючи про майбутнє». Вищий рівень депресії визначається на межі середньої оцінки рівня депресії: учні, результат яких був вищим за середнє значення, характеризувались як «такі, що демонструють вищий рівень депресії».
- 11 Взаємозв'язок між депресією та серйозністю знущань досліджувався за допомогою кореляцій Пірсона. Знущання за ознакою сексуальної орієнтації: $r = .37, p < .001$; Знущання за ознакою гендерної експресії: $r = .34, p < .001$. Відсотки наведено з ілюстративною метою.
- 12 Рівень самооцінки вимірювався за допомогою десятирівневої шкали лайкертівського типу Розенберга для визначення самооцінки (RSE; Розенберг, 1989), яка включає такі пункти як «Я можу щось робити так само добре, як інші люди». Позитивні і негативні рівні самооцінки визначалися межею результату, який вказував на почуття до себе, що не було ні позитивним, ні негативним: учні, які отримали результат, вищий за цю межу, характеризувались як «такі, що демонструють позитивну самооцінку».
- 13 Взаємозв'язок між самооцінкою та серйозністю знущань досліджувався за допомогою кореляцій Пірсона. Знущання за ознакою сексуальної орієнтації: $r = -.21, p < .001$; Знущання за ознакою гендерної експресії: $r = -.23, p < .05$. Відсотки наведено з ілюстративною метою.
- 14 Середні різниці в рівні комфорту при спілкуванні з працівниками школи залежно від типу працівників аналізувались з використанням багатовимірного дисперсійного аналізу повторних вимірів, а відсотки наведено з ілюстративною метою. Багатовимірні наслідки були значимими, слід Піллая = .45 $F(7, 672) = 77.84, p < .001$. Результати однофакторного аналізу вважалися суттєвими при $p < .05$. Всі середні значення суттєво відрізнялись, окрім а) різниці між вчителі фізкультури/тренери, завуч/завучка, і бібліотечкар/ка/лаборант/ка, і б) різниці між директором/ка та вчителі фізкультури/тренери.
- 15 Середні значення різниці у спілкуванні з персоналом школи про ЛГБТ-питання залежно від типу працівника школи аналізувались з використанням багатовимірного дисперсійного аналізу повторних вимірів, а відсотки наведено з ілюстративною метою. Багатовимірні наслідки були суттєвими, слід Піллая = .19,

- $F(8, 676) = 19.99, p < .001$. Результати однофакторного аналізу вважались суттєвими при $p < .05$. Середні значення для шкільні психологи/соціальні працівники і вчитель/вчителька були суттєво вищими за всі інші, і не мали суттєвої відмінності між собою. Середні значення для класний керівник було також вищим за всі інші окрім шкільні психологи/соціальні працівники і вчитель/вчителька. Не було суттєвої різниці між шкільний/а охоронець/ця, директор/директорка, вчитель/ка фізкультури/тренер/ка, завуч/завучка, шкільні медичні сестри/брати/інший медичний персонал, та шкільний/а бібліотекар/ка.
- 16 Взаємозв'язок між кількістю персоналу, що підтримує ЛГБТ-учнів, та наслідками для шкільного життя аналізувався за допомогою кореляцій Пірсона. Прийняття учнями ЛГБТ-людей: $r = .15, p < .001$; Прогули школи: $r = -.09, p < .05$. Відсотки коментуються лише з ілюстративною метою.
- 17 Взаємозв'язок між благополуччям учнів та наявністю персоналу, що їх підтримує, аналізувався за допомогою кореляцій Пірсона. Відчуття причетності в школі: $r = .24, p < .001$; Самооцінка: $r = .15, p < .001$; Депресія: $r = -.18, p < .001$.
- 18 Взаємозв'язок між інклюзивною програмою та наслідками для шкільного життя тестувалися за допомогою кореляцій Пірсона. Сприйнятливості учнів до ЛГБТ-людей: $r = .14, p < .001$; Відчуття причетності в школі: $r = -.11, p < .01$; Відчуття небезпеки через сексуальну орієнтацію: $r = -.12, p < .01$. Відсотки наведено з ілюстративною метою.
- 19 Західні області: Чернівецька, Івано-Франківська, Хмельницька, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Закарпатська; Центральні області: Черкаська, Чернігівська, Кіровоградська, Київська, Полтавська, Сумська, Вінницька; Південні області: АР Крим, Дніпропетровська, Херсонська, Миколаївська, Одеська та Запорізька; Східні області: Донецька, Харківська та Луганська. .
- 20 Ми оцінили відмінності у відчутті небезпеки через наявність інвалідності, використовуючи χ^2 -квадратний аналіз. $\chi^2 = 7.95, df = 3, p < .05$, Cramer's $V = .11$.
- 21 Ми оцінили відмінності у відчутті небезпеки через рівень володіння українською мовою, використовуючи χ^2 -квадратний аналіз. $\chi^2 = 15.18, df = 3, p < .01$, Cramer's $V = .15$.
- 22 Середня різниця між наявністю підтримуючих фахівців серед шкільного персоналу аналізувалась за допомогою серії однофакторних дисперсійних аналізів (ANOVA): $F(3, 672) = 2.56, p < .10$. Post-hoc comparisons indicated that Southern region was significantly higher than Eastern region ($p < .05$) and marginally higher than the Western and Central regions ($p < .10$).
- 23 Ми оцінили відмінності у наявності у навчальному процесі негативного контенту щодо ЛГБТ, використовуючи χ^2 -квадратний аналіз. $\chi^2 = 11.38, df = 3, p < .01$, Cramer's $V = .13$.
- 24 Ми оцінили відмінності у наявності місцевих груп чи програм для молоді, використовуючи χ^2 -квадратний аналіз. $\chi^2 = 14.20, df = 2, p < .01$, Cramer's $V = .14$.
- 25 Середня різниця між наявністю підтримки зі сторони інших учнів щодо ЛГБТ людей у регіонах аналізувалась за допомогою серії однофакторних дисперсійних аналізів (ANOVA): $F(3, 671) = 6.64, p < .001$. Ретроспективне порівняння вказує, що даний феномен в Західних регіонах менш виражений, ніж в інших; В Центральних регіонах менш виражений, ніж в Південних та Східних, а між Південними та Східними відмінностей не виявлено ($p < .05$).

ТОЧКА ОПОРИ
FULCRUM